

ՀԱՅԿԱԿԱՆ ՍՍՀ ԳԻՏՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐԻ ԱԿԱԴԵՄԻԱ
Հ.ԱՍԱՌՅԱՆԻ ԱՆՎԱՆ ԼԵԶՎԻ ԻՆՍՏԻՏՈՒՏ

ԵՐԻՏԱՍԱՐԴ ԼԵԶԱԲԱՆՆԵՐԻ ՀԱՆՐԱՊԵՏԱԿԱՆ
ԳԻՏԱԿԱՆ ՁՈՐԴՈՐԴ ԿՈՆՖԵՐԱՆՍ
/ԳԵԿՈԼԳՈԼՄՆԵՐԻ ՂՐՈԼՅՅՆԵՐ/
6-8 ԴՈԼԻՍԻ, 1984 թ.
ԱրզակաՆ

ՀԱՅԿԱԿԱՆ ՍՍՀ ԳԱ ՀՐԱՏԱՐԱԿԱՅԻՆ
Ե Ր Ե Վ Ա Ն 1 9 8 4

800 (423 25) (063) ✓
ՀԱՅԿԱԿԱՆ ՍՍՀ ԳԻՏՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐԻ ԱԿԱԴԵՄԻԱ
Հ.ԱՇՈՒՅԱՆԻ ԱՆՎԱՆ ԼԵՋԱԿ ԻՆՍՏԻՏՈՒՏ

ԵՐԻՏԱՍԱՐԴ ԼԵՋԱԿԱՆՆԵՐԻ ՀԱՆՐԱՊԵՏԱԿԱՆ
ԳԻՏԱԿԱՆ ՉՈՐԴՈՐԴ ԿՈՆՓԵՐԵՆՍ
/ԳԵԼՈՒՄՆԵՐԻ ՂՐՈՒՅՔՆԵՐ/
6-8 հունիսի, 1984 թ.
Արզակաձ

A II 73292

ՀԱՅԿԱԿԱՆ ՍՍՀ ԳԱ ՀՐԱՏԱՊԱՀՈՒԹՅՈՒՆ
Ե Ր Ե Վ Ա Ն 1 9 8 4

Տպագրվում է ՀՍՍՀ ԳԱ Հ.Աճառյանի անվան լեզվի ինստիտուտի
գիթերոգրդի որոշմամբ

Печатается по решению ученого совета Института языка
АН Арм.ССР

ИНСТИТУТ ЯЗЫКА им. Р. АЧАРЯНА АН Арм. ССР

IV РЕСПУБЛИКАНСКАЯ НАУЧНАЯ КОНФЕРЕНЦИЯ

МОЛОДЫХ ЛИНГВИСТОВ
(тезисы докладов)

6 -8 июня 1984 г.

с. Арзакан

ИЗДАТЕЛЬСТВО АН Арм. ССР

ЕРЕВАН - 1984

ՇՈՇԱԹԱԿԱՆ ԲԱՅԵՐԻ ԲԱՌԱԿԱՋՄԱԿԱՆ ՀԱՐԱՑՈՒՑՑՆԵՐԻ
ԿԱՌԱՐԱՅՎԱԾՔԸ /ըստ հայերեն, ռուսերեն, անգլերեն
լեզուների նյութի /

1. Ձեկուցումը նվիրված է հայերենի անածանց շոշափական բայերի և նրանց ռուսերեն ու անգլերեն համարժեքների բառակազմական և իմաստաբառակազմական հարադասություն /ԲՀ, ԻԲՀ/, ինչպես նաև այդ լեզուների ԻԲՀ-ների համար ընդհանուր բառակազմական նշանակությունների դրսևորմանը:

Հետազոտման նյութ են ծառայել շոշափել, դիպչել, կպչել, հպել, քսել, хупать, трогать, касаться, осязать, touch, feel բայերը:

2. Ըստ Ռ.Ս.Մանուշարյանի, Ե.Ա.Ջեմսկայայի, ԲՀ-ն քնորոշվում է որպես ընդհանուր նախադիպական և բառակազմության միևնույն /ներկա ուսումնասիրության մեջ՝ առաջին/ սատիմանի վրա զտնվող անանցավոր բառերի ամբողջություն: ԻԲՀ-ն մասնավոր ԲՀ-ների ընդհանրացումն է: Խոսքիմասային նշանակություններով ԲՀ-ի անդամները խմբավորվում են բլոկներում, ԻԲՀ-ի անդամները՝ զուգներում:

3. Շոշափել, դիպչել, կպչել, հպել, քսել բայերի ԲՀ-ները առերեքվում են ինչպես ծավալով /6 : 2 հարաբերությամբ/, այնպես էլ հարադասությամբ անդամների հավաքածուով /օրինակ՝ շոշափել > շոշափել, շոշափում, շոշափելիք, շոշափելի, շոշափական, դիպչել > դիպցնել, դիպում: Նրանց ԻԲՀ-ի կազմի մեջ մտնում են զոյակակազմակա բայական զուգները: Առաջինը ներկայացված է բայական /շոշափում, քսում, հպում/ և զործիքի /շոշափելիք, քսելիք/ նշանակություններով, երկրորդը՝ կրավորական /շոշափվել, քսվել/ և ներգործական /դիպցնել, կպցնել/ նշանակություններով:

4. Ռուսերենի շոշափական բայերի ԲՀ-ների ծավալը փոփոխվում է 10 : 2 հարաբերությամբ: Նշված բայերի ԲՀ-ները համեմատաբար միասնակ են: Նրանց ԻԲՀ-ները դրսևորում են բայական զուգու կրավորական /осязаться, хупаться /, միասնակ /трогуть, коснуться /, բազմակի և հերթովի /перетрогать, перехупать / նշանակություններ և զոյակակազմական զուգու բայանուն /хупанье, касание, трогание /, զործիքի անուն /хупальце, хуп, осязание / նշանակությունները:

5. Touch, feel բայերի ԲՀ-ները համընկնում են մոտավոր-

րազես հավասար ծավալներով /6-7 անդամ/ և միատեսակ ներկայացուցիչներով: Անգլերեն բայերի հիշ-ները ներկայացված են 4 նշանակություններով, որոնք համախմբվում են գոյականական /բայանուն - touch, feel , գործողի անուն - toucher, feeler , գործիքի անուն - toucher, feeler, feeling / և ածականական /գործողությունը ենթարկվելու ընդունակ - touchable, feelable / գոտիներում:

6. Երեք լեզուների հիշ-ների համար ընդհանուր նշանակություններն են բայանվան և գործիքի անվան նշանակությունները: Ծավալով և անդամների միատեսակությամբ իրար ավելի մոտ են ուղեսերների և անգլերենի հիշ-ները: Մյուս կողմից՝ անգլերենի հիշ-ում լրիվ բացակայում է բայական գոտին այն դեպքում, երբ ուղեսերների հիշ-ում նույնանուն գոտին ունի ամենամեծ տեսակարար կշիռը, իսկ հայերենի հիշ-ում ներկայացված է 2 անդամով:

7. Տիպաբանական տարբեր համակարգերի պատկանող լեզուների ամենագործածական բառապաշարի բառակազմական հնարավորությունների հետազոտումն ու համադրումը գործնական և տեսական խոշոր արժեք ունի: Այն հնարավոր է դարձնում լեզուների բառակազմական համակարգերի կառուցվածքում բացահայտել նման և տարբեր հատկանիշները և պարզաբանել բառակազմության և լեզվական այլ հարկաշարերի /քրԿ / հարաբերությունները:

Վ.Վ.ԱՌԱՔԵԼՅԱՆ /Երևան/

ԱՌԱՐԳՄԱՆԵԼԻՈՒԹՅԱՆ ՀԱՂԹԱՀԱՐՄԱՆ ՄԻՋՈՑՆԵՐԸ , ,
,,ՌԻԳՎԵԴԱՅԻ,, ԹԱՐԳՄԱՆՈՒԹՅԱՆ ԺԱՄԱՆԱԿ

Հինդուիզմի սրբազան գիրքը՝ ,,Ռիգվեդան,, /այսուհետև՝ Ռվ/ հին հնդկերենով ստեղծված ամենավաղ հուշարձանն է /մ.թ.ա. 2-րդ հազարամյակի վերջ - 1-ին հազարամյակի սկիզբ/: Այն կազմված է 1028 ներբողներից, որոնք հիմնականում գոհաբերությունների ժամանակ կատարվող ձոներգեր են՝ ուղղված հին հնդկական աստվածներին:

Ռվ-ն բազմիցս թարգմանվել է եվրոպական լեզուներով: Հայերեն թարգմանությունը ընտանիք իրականացվում է ռուշին անգամ, Ռվ-ի հաջորդի գիտական հրատարակությունը պետք է ունենա ներբողների մ. արժեք, և՛ շափածո թարգմանությունները:

Անթարգմանելի իրականությունները բաժանվում են երկու խմբի՝ լեզվական և թեմատիկ: Լեզվական իրականություններին են պատկանում որոշ քե-

ըականական կարգեր, տեքստի հնչյունաբանական հարաբերությունները, կըշ-
ռույթը, պրոսոդիան, չափը և այլն: Թեմատիկ իրակությունները կապված
են մշակույթի տեսակների միջև եղած տարբերությունների, նրա զարգաց-
ման աստիճանի և որակի հետ: Դրանք են տեխնիկական տերմինները, կրոնա-
կան սպասավորների, ծեսերի, ծիսական առարկաների անունները, երկարու-
թյան, կշռի չափերը, դրամի, գնքի, ուտեփիքի, խմիչքների, նվագարան-
ների, հասարակական խմբերի, խողերի անունները, փիլիսոփայական տեր-
մինները, աստվածներին վերաբերող զանազան բարդ մակդիրներ և այլն:

Իկ-ի թարգմանության ժամանակ օգտագործվում են թեմատիկ իրակու-
թյունների փոխադրման հետևյալ ձևերը.

1. Տառադարձություն, օրինակ՝ trīkadruka - տրիկադրուկա /ծեսի ան-
վանում/, brahmān - բրահման /զոհաբերության ժամանակ աղոթք կարդա-
ցող քուրմ/, trisṭūbh - տրիշտուբհ /վեղայական բանաստեղծական չափի
անուն/ և այլն:

2. Նոր բառի ստեղծում:

ա/ Բառապատմենում, օրինակ՝ yajñāketu - յիսադոշ, doṣāvastṛ
- խավարացիր, svarvīd - լուսագյուռ և այլն:

բ/ Խմաստային նորաբանության ստեղծում, օրինակ՝ ghr̥ta զոհայուղ,
havís - զոհախմիչք, bārhis - զոհախոտ, hōtṛ - ժոնասաց/զոհածեսի
ժամանակ ներբողներն արտասանող քուրմ/:

3. Մոտավոր թարգմանություն:

ա/ Մասնավորի փոխարինումը ընդհանուրով /և հակառակ/, օրինակ՝
ciccika /թռչնի տեսակ/ - թռչուն:

բ/ փոխարինում գործառական նմանակով, օրինակ՝ purohita բրմա-
պետ /արքայական տան քրմապետ/, քtvīj - զոհագործ /քուրմ, որ ըստ
տարվա եղանակների զոհ է մատուցում/:

գ/ նկարագրական թարգմանություն, օրինակ՝ rōdasī - զույգ աշ-
խարհներ /Նրկիսք և Նրկիր/, rājasī - զույգ ուրոտներ /երկնային
և երկրային տարածություններ/, havīṣmant - զոհախմիչք լցնող,
kṛtā - հաշող նետում /վեզ խաղի տերմին/:

Այս միջոցները իկ-ն թարգմանելիս օգտագործվում են տարբեր չա-
փերով: Տառադարձությունը՝ ելնելով հայերենի բառաստեղծական ավան-
դույթներից և հնարավորություններից, հատկապես բանաստեղծական թարգ-
մանության մեջ հազվադեպ է կիրառվում: Ամենից հաժախ օգտագործվել
են 2, 3, 4 ձևերը: Հայերենի բառակազմական մեծ հնարավորությունները
հազվադեպ են դարձնում նաև 5-րդ ձևի օգտագործումը:

ԼԵՋՎԱՆԱՆ ՎԱՐՔԻ ԱՆՂԱԳԱՐՄԱՆ ՀԱՐՑԻ ԵՌԻՐՃԸ

Երևանի արդի լեզվավիճակը, չնայած էթնիկական կազմի բարձր միաժարրությունը, բավականին բարդ է, որը պայմանավորված է մի կողմից՝ քնիկ լեզվի /հայերեն/ գոյություն տարբեր ձևերի առկայությամբ /բարբառներ, զրական և խոսակցական լեզու/ և մյուս կողմից՝ ազգային-ուսներեն երկլեզվության լայն տարածմամբ: Եթե երկլեզվության լայն տարածումը հիմնականում բացատրվում է երկրում ընթացող լեզվական գործընթացների ընդհանուր զարգացմամբ, ապա հայոց լեզվի գոյության տարբեր ձևերի կիրառման պատճառը մշակութային և քաղաքական առանձնահատկություններ ունեցող և լեզվական գործունեությամբ միմյանցից զգալիորեն տարբերվող միգրացիոն խմբերի առկայությունն է:

Հանրալեզվաբանության զարգացման ժամանակակից մակարդակն անհրաժեշտ է՝ դարձնում կադապտման սկզբունքի կիրառումը, որը թույլ կտար մշակել լեզվական գործընթացների զարգացման, ուղղվածության և ընթացքի առավել խնայողական կողմավորված համակարգ: Ասվածը մեծ չափով վերաբերում է նաև լեզվական վարքին:

Լեզվական վարքը անատի կողմից կենսական տարբեր պայմաններում այս կամ այն լեզվի օգտագործումն է, այլ կերպ ասած՝ դա շփման թույլատրելի և առավել հնարավոր միջոցի ընտրությունն է հաղորդակցման տվյալ իրավիճակում:

Երևանի բնակչության լեզվական վարքը քննարկելիս նպատակահարմար ենք համարում օգտվել է.Գ.Թումանյանի առաջարկած տիպաբանական կադապտացիաներից, որոնք չնայած նախատեսված են լեզվավիճակի կադապտման համար, բայց հաջողությամբ կարող են օգտագործվել և լեզվական վարքը քննարկելիս:

Երևանում ծնվածների լեզվական կադապտացիան բավականին պարզ է և բնորոշվում է հայերենի զրական և զրական-խոսակցական տարբերակների հետ նաև ուսաց լեզվի կիրառմամբ: Ի տարբերություն միգրացիոն խմբերի, այստեղ հասարակական տարբեր շերտերի և ուղղությունների միջև հստակ տարբերություններ չկան:

Հանրապետության մյուս քաղաքներից և գյուղական շրջաններից եկած վերաբնակիչների լեզվական վարքի կադապտում առկա են ինչպես հա-

յոց լեզվի զրական, ժողովրդախոսակցական և բարբառային տարբերակները, այսպես էլ ոուսաց լեզուն, ընդ որում ոուսերենը նախորդ խմբի հետ համեմատած, զգալիորեն պակաս տեղ է զբաղեցնում: Այս խմբում արդեն հետևյալ տարբերություններ կան մտավոր և ֆիզիկական աշխատանքով զբաղվողների միջև: Մտավոր աշխատանքով զբաղվողների լեզվական վարքի կադապարը արատացուում է զրական հայերենի կայուն դիրքը, բարբառների կիրարկման շրջանակների նվազումը, ժողովրդախոսակցական և ոուսաց լեզվի տարածումը: Ֆիզիկական աշխատանքով զբաղվողների մեջ բարբառը դեռևս իր դիրքերը չի կորցրել, բայց նրա կողքին մեծանում է ժողովրդախոսակցական հայերենի նշանակությունը:

Միութենական մյուս հանրապետություններից եկած վեճաբանների լեզվական վարքն ունի տարբեր կադապարներ՝ կապած մեկնման վայրի, աշխատանքի ընդունի, բնակավայրի նախկին տիպի հետ և այլն: Այստեղ առկա են հայերենի գոյության բոլոր ձևերը և ոուսաց լեզուն, ընդ որում վերջինիս օգտագործումն այստեղ անհամեմատ բարձր է: Այս խմբում առկա է նաև բնակության նախկին վայրի էթնոսի լեզուն: Վերջինս, սակայն, հողորդակցության ուղորտ չունենալու պատճառով արագորեն դուրս է մղվում լեզվական վարքից:

Հայրենադարձների լեզվական վարքի կադապարը կազմելիս պետք է հաշվի առնել նաև հայրենադարձվելու վաղեմիությունը: Մինչև 1960 թ. հայրենադարձների լեզվական վարքը քիչ է տարբերվում բնիկ երևանցիների լեզվական վարքից: 1960 թ. հետո եկածների վարքի կադապարի առանձնահատկությունը զրական արևմտահայերենի առկայությունն է, ոուսաց լեզվի համեմատաբար թույլ դիրքը:

Կադապարման սկզբունքի կիրառումը լեզվական վարքն ուսումնասիրելիս զգալի առավելություններ ունի ավանդական մեթոդի նկատմամբ:

Այն հաջողությամբ կարող է կիրառվել լեզվական գործընթացների մյուս հարցերում ևս:

ՏԱՐԱԾԱԿԱՆ ՀԱՐԱԲԵՐՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐԻ ԼԵՋԱԿԱՆ
ԱՐՏԱՀԱՅՏՈՒԹՅԱՆ ՄԻ ԶԱՆԻ ՀԱՐՑԵՐ

1. Լեզվում տարածական հարաբերությունները դրսևորվում են առարկաների՝ տարածական ուրևէ կողմնորոշիչի նկատմամբ ունեցած կայուն կամ ոչ կայուն հարաբերությունների ձևով: Այսպես /ստատիկ/ տարածական հարաբերությունները արտահայտող սուբյեկտների բայական առանցքը զրոյից է, որին սովորաբար հաջորդում է սեղի պարզա, ոչ կայուն /դինամիկ/ տարածական հարաբերությունները արտահայտող սուբյեկտների առանցքը՝ շարժվել բայը, որին հաջորդում է ուղղութեան սեղի պարզա /տառջինն արտահայտում է արտադինամիկ, երկրորդը՝ ներդինամիկ տարածական հարաբերություններ/: Որոշ դեպքերում կարելի է առանձնացնել նաև ստատիկ-դինամիկ տարածական հարաբերություններ, երբ ստատիկ հարաբերությունները ենթադրում են նախորդող տեղաշարժ կամ էլ, ընդհանրապէս, դինամիկ հարաբերությունները ենթադրում են նախորդ ստատիկ վիճակ:

2. Այսպէս է տարբերակել օբյեկտիվ և սուբյեկտիվ տարածական հարաբերությունները ըստ խոսողի ու հաղորդակցման մյուս մասնակիցների բացակայութեան/ներկայութեան, ընդ որում սուբյեկտիվ տարածականութիւնը արտահայտող սուբյեկտներում պարունակվում են իրադրական բաներ, որոնց առարկայական վերաբերությունը բացահայտվում է՝ կապած խոսքային իրադրութեան և նրա մասնակիցների հետ: Այսպէս է առանձնացնել նաև օբյեկտիվ-սուբյեկտիվ տարածական հարաբերություններ, որոնց արտահայտութիւնը կապած է նախադասութեան առկա տրոհման հետ:

3. Լեզուների մեծ մասում տարածական հարաբերությունները հիմք են ծառայում ժամանակային, ինչպես նաև ավելի վերացական հարաբերությունների արտահայտման համար: Այս աիպի սուբյեկտներում տարածական իմաստային դաշտի բոլորը փոխաբերական արժեք են ստանում:

ԲԱՅԱԿԱՆՔՈՒԹՅՈՒՆ ԵՎ ԲԱՌԱՆԵՐՏՈՒՄ

1. Բառը լեզվի առանցքային միավորն է: Բառերն ըստ իրենց կոուլցվածքի, իմաստների, գործածութեան և ձևափոխութեան կազմում

են զանազան համակարգեր, որոնց ուսումնասիրությամբ զբաղվում են լեզվաբանության տարբեր բաժիններ:

2. Բառակազմությունը զբաղվում է տվյալ լեզվի կամ նրա զարգացման որևէ շրջանի բառապաշարի կամ նրա որոշակի հատկանքների ուսումնասիրությամբ՝ բառերի առաջացման նկարագրությամբ, բառերի բաղադրիչների տեսակավորմամբ, այդ բաղադրիչների կապակցման եղանակների, հերթագայման ու համախափանության քննությամբ, բառակերտման համակարգերի կաղապարների մշակմամբ, այդպիսով՝ նաև նոր բառերի ստեղծման միջոցներով ու եղանակներով:

3. Բառակազմության առավել կիրառական բնագավառներից է բառակերտումը, որն ուսումնասիրում է նոր բառերի առաջացման ընթացքը, ներքին և արտաքին կապերը:

4. Բառերը կազմում են շարակարգային և հարացուցային դասեր, որոնք կարող են ժանաչվել բառակազմական վերլուծության միջոցով: Վերլուծությունը կատարվում հատույթավորման /երկատման/ սկզբունքով, երբեմն նաև՝ փոխակերպման մեթոդով:

5. Բառը բաղկացած է հատույթային երկու միավորներից՝ սերող և բառավարտող հիմույթներից /տվյալ մակարդակի ավարտուն միավորը, նույն մակարդակի մեկ ուրիշ միավորի հոգավորիչը ակադ. էդ. Ադայանը անվանել է հիմույթ և կիրառել ձևաբանության մեջ. այդ տերմինը որոշակի նկատառումներով գործածում ենք բառակազմության համար: Սերող հիմույթն ըստ բաղադրիչների քանակի լինում է մենամիավոր և բազմամիավոր, ըստ տեղի՝ նախադիր և վերջադիր: Եթե բառավարտող հիմույթը կտրող է ածանց, -նախդիր կամ արմատ լինել, ապա սերողը պարտադիր լինում է արմատ /պարզ, ածանցված, նախդրով կամ բարդված/:

6. Բառակերտման համար անհրաժեշտ է արմատի, ածանցի, նախդրի, ինչպես նաև բառահարաբերական զանազան մասնիկների առկայություն: Բառակերտումը կարող է ընթանալ թշից ծախ, ծախից աջ և խառը: Այն ինչ ուղղվածությունն էլ ունենա, միշտ առաջին բաղադրիչն է լրացնում երկրորդին /եթե նրանք ստորադասական կապի մեջ են գտնվում/:

7. Բառը բառակերտման գործընթացի արդյունքն է, իսկ այդ ընթացքը կարող է ընդգրկել մեկից չորս քայլ: Ըստ խոսքիմասային պատկանելության և կազմության ինչպես հիմույթները, այնպես էլ բառակերտման արդյունքները կարող են ունենալ բազմաթիվ կաղապարներ և ժողովրդական բանավածային տեսքով:

ՀԱՅ-ՌՈՒՍԵՐԵՆ ԵՐԿԼԵԶՎՈՒԹՅԱՆ ՏԵՄԱԿԱՆ ՄԻ
ՔԱՆԻ ՀԱՐՑԵՐ

1. Հոգեբանական և հասարակական-մշակութային իրավիճակ:

Ինչպես ուրիշ լեզուների, այնպես էլ հայերենի և ռուսերենի լեզվական շփման ուսումնասիրությունը պետք է հիմնվի երկլեզվության արտալեզվական ոլորտի քննության վրա: Լեզվաբանը, որը վերանում է հոգեբանական և հասարակական գործոններից և ձգտում է ներքին լեզվական ուսումնասիրության, սոսկ նվազեցնում է հետազոտվող ներթափանցումների ծավալը և անկարող է ըստ ամենայնի հետազոտել վերջինիս բնույթը, ուղղությունը, ինչպես նաև երկլեզվակիր անհատների խոսքային վարքը:

2. Նմանություն և տարբերություն: Ձուգամիտություն և ամբարհատություն:

Երկլեզվության քննությունը պետք է կատարել հնչյունական, քերականական և բառային մակարդակներում, հաշվի առնելով այդ մակարդակներում եղած նմանություններն ու տարբերությունները: Վերջիններիս հիման վրա էլ ընդունված են ուսումնասիրության մեթոդները՝ ա/զուգամիտությունը, որը կիրառվում է նմանությունների դեպքում, և ք/ամբարհատությունը, որը կիրառվում է տարբերությունների դեպքում:

3. Լեզվական ներթափանցումներ:

Հիմնականում ներթափանցումները լինում են ռուսերենից հայերենի մեջ, և այդ դեպքում հասարակության տարբեր սոցիալական խմբերում նկատվում են լեզվական նորմայից տարբեր շեղումներ: Այսպես ուսումնասիրվում են հատկապես այն շեղումները, որոնք բնորոշ են ուսանողության լեզվին և հետևանք են հասարակական ու հոգեբանական որոշակի գործոնների:

ԿԻՐԱՌԱՅԱՆ ԱՐՎԵՍՏԻ ՏԵՐՄԻՆԱՅԻՆ ԲԱՌԱՊԱՇԱՐԸ
ՍՏ. ՄԱԼԽԱՍՅԱՆՑԻ ԲԱՌԱՐԱՆՈՒՄ

1. Առ. Մալխասյանցի , Հայերեն բացատրական բառարանում , ,
լայն արտացոլում են զանել կիրառական արվեստի տերմինները , որոնց ընդ-
հանուր թիվը հասնում է 1500-ի : Այդ բառապաշարում համեմատաբար մեծ
թիվ են կազմում կիրառական արվեստի նյութերի և գործիքների , տարազի ,
սպասքի , զենքերի անվանումները :

2. Բառարանում արտացոլված կիրառական արվեստի տերմինները վե-
րաբերում են հայերենի զարգացման տարբեր փուլերի : Արդի փուլում դե-
րանք կենսունակության և գործածության տարբեր աստիճան են ղրսևորում :

3. Կան զրաբարից , միջին հայերենից ավանդված շատ բառեր ,
որոնք համապատասխան վերաիմաստավորման դեպքում կարող են ստանալ տեր-
մինային որոշակի կիրառություն , ինչը հնարավորություն կտա խուսա-
փել անհարկի նոր փոխառություններից :

4. Լեզվական տարբեր շերտերից ավանդված տերմինային բազմաթիվ
միավորներ թեև ընդհանուր խոսակցական բառապաշարում տեղ չունեն ,
բայց իբրև պատմական տերմիններ կենսունակ են արվեստի ու մի շարք գի-
տակարգերի լեզվում :

5. Սո. Մալխասյանցի բառարանում արտացոլում գտած մի շարք տերմի-
նային միավորներ իմաստային փոփոխություններ կրելով ձեռք են բերել
բազմիմաստություն : Որոշ դեպքերում առաջացել է հոմանշություն կամ
համանունություն :

Լեզվական կամ արտալեզվական մի շարք պատճառներով տերմինային
շատ միավորներ ներկայումս կիրառելի չեն , սակայն հետաքրքրություն
են ներկայացնում մի կողմից` իբրև լեզվի պատմության փաստեր , մյուս
կողմից` իբրև հայ ժողովրդի պատմամշակութային առնչությունների լեզ-
վական վկայություններ :

6. Վերջին տասնամյակների ընթացքում կուտակված բառարանային
հարուստ նյութը թույլ է տալիս Սո. Մալխասյանցի բառարանում տեղ զը-
տած տերմիններից որոշ վերապահությամբ կատարել ընտրություն , նախ-
պատվություն տալով այն բառերին , որոնք համապատասխանում են ժամա-
նակակից հայերենի նորմավորման արդի սկզբունքներին :

Մ.ՅՈՒ. ԼԵՐՄՈՆՏՈՎԻ ՄԻ ՔԱՆԻ ԲԱՆԱՍՏԵՂՈՒԹՅՈՒՆ-
ՆԵՐԻ ՀԱՅԵՐԵՆ ՔԱՐԿՄԱՆՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐԻ ԼԵՋԱԿԱՆԱԿԱՆ
ԱՐԱՆՁՆԱՀԱՏԱԿՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐԸ

Հայ ժողովուրդը մեծ ուշադրություն է ցուցաբերել Լեւոն-տովի գրական ժառանգության նկատմամբ: Նրա բանաստեղծությունների առաջին հայ թարգմանիչներն էին Մոսկվայի Լազարյան մեմարանի սաներ Հ.Համազասպյանն ու Մ.Սալբանդյանը, Սո. Նազարյանցը, Մ.Մաղաբյանը, Հովհ.Խումանյանը: Լեւոնտովին թարգմանել են նաև Ե.Ջաբենցը, Ն.Ջաբ-յանը, Պ.Սևակը, Վ.Դավթյանը և այլոք:

Վ.Գ.Բելինսկին Լեւոնտովի ստեղծագործության ընդրոշ առանձնա-հատկություններից է համարում ոչ միայն , ,բուրմուռների թարմությունն ու ձևերի գեղարվեստական պերժուկությունը, պատկերների պոետիկական հրա-պուլրն ու վեհ պարզությունը, ... զգացմունքի լիութունն ու բովան-դակության անընդգրկելիությունը, , , այլև , ,լեզվի թափը, հզորու-թյունը, չափածոյի աղամենդա ամրությունն՝ ու մետաղյա հնչյունը, , : Թարգմանիչ-բանաստեղծները յուրովի, առավել կամ պակաս հարազատու-թյամբ են վերարտադրել այս ամենը:

Այս տեսակետից ուշագրավ է , ,Հայրենիք, , բանաստեղծությունը Պ.Սևակի թարգմանությամբ: Բառային որոշ կրկնություններն ու հավելում-ները ավելի մաքուր ձևով են դարձնում բանաստեղծական պատկերը: Ժիշ է , , բնագրի համեմատությամբ մասամբ ավելանում է բանաստեղծական տողի վան-կերի քանակը /որոշ դեպքերում սրան նպաստում է նաև ռորոշիչ-որոշյալի քերականական կապակցությունները երկրորդական նախադասություններով թարգմանելը/, բայց և այնպես պահպանված է բանաստեղծության ներքին թափը, շունչը: Բազմաթիվ հարադրավոր բայերը, բարդությունները ներ-դաշնակում են բանաստեղծության ժողովրդական ոգուն:

Լեզվաոճական առումով հաջողված է նաև , ,Կռակ, , բանաստեղծու-թյունը Կ.Էմինի թարգմանությամբ: Դարձվածները, ժողովրդական բառ-ձևերն ու արտահայտությունները, ինչպես նաև նախադասությունների կա-ռուցվածքը նպաստել են զինվորի խոսքի հուզաբարդաբանական երանգը պահպանելուն:

Ժողովրդական լեզվին ընդրոշ արտահայտություններով, դարձված-ներով առավել հարուստ է , ,Բորողինո, , բանաստեղծությունը /թարգմա-նությունը Ն.Ջաբյանի/: Որոշ դարձվածների թարգմանության ժամանակ զոնված է նրանց հայերեն ժիշ համարժեքը:

Նակայն երբեմն դարձվածները բառացի են թարգմանված: Թարգմանություն մեջ տեղ գտած բարբառային ձևերը, չթարգմանված կամ սխալ թարգմանված բառերը նույնպես նկատելիորեն անդրադառնում են թարգմանության որակի վրա:

Կ.Ա. ԶԱՔԱՐՅԱՆ /Երևան/

ԽՈՒՍԵՐԵՆԻ ՏԱՐԱԾԱՆԱՆ ԵՎ ՀԱՄԱՆԱԿԱՅԻՆ ՆԱԽԴԻՐՆԵ-
ՐՈՎ ԿԱԶՄԱԿԱՅ ԿԱՌԱՌՅՈՒՆՆԵՐԻ ԿՈՐԵԱԾՈՒԹՅՈՒՆԸ ՀԱՅԱՍ-
ՏԱՆ ՄԻՋԱՎԱՅՐՈՒՄ

Ներկայացվող գեկուցման համար հիմք են ծառայել Երևանի Պոլի-տեխնիկական ինստիտուտի հայկական բաժիններում սովորող ուսանողների ուղևորներն լեզվով զրկած փոխադրությունները:

Հայտնի է, որ որևէ օտար լեզվի զործնական ուսումնասիրության ժամանակ սովորաբար դիմում են մայրենի լեզվի քերականական կաղապարներին: Մակայն տարբեր քերականական համակարգերի պատկանող և տարբեր կառուցվածք ունեցող լեզուներում միշտ չէ, որ հնարավոր է գտնել այլ լեզվի քերականական տվյալ կաղապարը նույնությամբ արտացոլող համար-ժեքները: Այսպես՝ ուղևորների , ,նախդիր + հոլով, , շարահյուսական կաղապարը հայերենում արտահայտվում է ինչպես բառի հոլովված ձևով, այնպես էլ , ,հոլով + ետադաս կապ, , կառույցով: Ուսանողների կողմից հայերենի այդ կառույցների մեխանիկական օգտագործումը ուղևորներն տեքստում հանգեցնում է մի շարք բնորոշ սխալների:

Այս առումով հատկանշական են ուղևորների **Б** և **НЗ** նախդիրներով տարածական և ժամանակային հարաբերություններ արտահայտող կառույցների օգտագործման առանձնահատկությունները: Եթե ժամանակային և տարածական հարաբերություններ արտահայտելու համար ուղևորների **НЗ** և **Б** նախդիրները հանդես են գալիս հայցական և ներգոյական հոլովների հետ, ապա հայերենի համապատասխան կառույցներում կարող են հանդես գալ ինչպես նշված, այնպես էլ այլ հոլովներ, որոշ դեպքերում նաղաս կապերի առկայությամբ: Ուսանողների աշխատանքներում ուղևորներն կառույցների օգտագործման ժամանակ առավել բնորոշ սխալները կապված են հենց այս նախդիրների / **Б**, **НЗ** / ինչպես քացակայության, այնպես էլ ոչ միշտ օգտագործման հետ. Այսպես՝

1927 թ. նա ավարտեց ակադեմիան: /**Б**/ 1927 г. он окончил академию.

Հաջորդ օրը Գերովի տուն մի կին եկավ: /На/ другой день в дом Перова пришла одна женщина.

Մի երիտասարդ, առանց երկար մտածելու, մտավ շենք և արագ բարձրացավ երրորդ հարկ: Один молодой человек, недолго думая, вошел /в/ здание и поднялся /на/ третий этаж.

Սեզ հրավիրեցին ուսանողական ակումբ: Нас пригласили /в/ студенческий клуб.

Հ.Լ. ՋԱԲԱՐՅԱՆ /Երևան/

ՓՈՒՍԱՌՈՒՓՅՈՒՆՆԵՐԻ ՆԱՌՈՒՑՎԱԾՔԱՅԻՆ-ԻՄԱՍՏԱՐԱՆԱԿԱՆ ԴԱՍԱԿԱՐԳՈՒՄԸ

1. Փոխառությունները լեզվի մեջ կատարվող այն ներթափանցումներն են, որոնց արդյունքը լեզվական մի այլ համակարգ է: Դրանք իրենց քանակական և որակական բնութագրերով կարող են լինել շատ բազմաբնույթ, սկսած փոխազդեցական աննշմար իմաստային անդաշտներից մինչև օտար լեզվական ձևերի ամբողջական և անփոփոխ ներառումը:

2. Ըստ այն հատկանիշի, թե փոխ են առնված նյութական, թե ոչ նյութական տարրեր, փոխառությունները բաժանվում են երկու խմբի՝ հարմարեցումներ և ընդօրինակումներ: Հարմարեցումն այն դեպքն է, երբ տվյալ լեզվական համակարգին հարմարեցվում են փոխառու լեզվական համակարգից վերցված նյութական տարրեր /հնչյուն, մասնիկ, բառ, արտահայտություն/: Ընդօրինակումն այն դեպքն է, երբ տվյալ լեզվական համակարգի ձևերով ստեղծվում է լեզվական մի այլ համակարգի միավորի համարժեքը:

3. Ըստ այն հատկանիշի, թե փոխառյալ միավորի արտաքին ձևը պահպանվում է, թե ոչ, հարմարեցումները լինում են երկու տեսակ՝ պատաստումներ և յուրացումներ: Պատաստումն այն դեպքն է, երբ փոխառյալ միավորի նյութական կերպարանքը պահպանվում է մասնակիորեն կամ վերականգնված /օրինակ, կինոսիրող, ավտոդպրոց, կուլանտեսություն/: Ցուրացումն այն դեպքն է, երբ լեզվական փոխառու համակարգի միավորը վերցվում է ամբողջական կերպով:

4. Ըստ այն հատկանիշի, թե փոխառությունը կառարելիս բնօրինակ միավորի հնչյունական ձևը պահպանվում է, թե ոչ, յուրացումները լինում են երկու տեսակ՝ դաշնավորումներ և վերադարձություններ: Դաշնավորումն այն դեպքն է, երբ փոխառյալ միավորը պահպանում է բնօրինակի բառածևը, սակայն հարմարեցվում է փոխառող լեզվի հնչյունական համակարգին/ օրինակ, փիլիսոփա, երանգ, եկեղեցի/: Վերադարձման դեպքում պահպանվում է բնօրինակի հնչյունական ձևը:

5. Ըստ այն հատկանիշի, թե փոխառությունը կատարելիս բնօրինակ միավորի արտասանական ձևը պահպանվում է, թե ոչ, վերադարձությունները լինում են երկու տեսակ՝ կրկնակումներ և տեղադրումներ: Կրկնակումն այն դեպքն է, երբ փոխառյալ միավորը պահպանում է բնօրինակի հնչալթային կազմը, սակայն արտասանվում է փոխառող լեզվի կանոններով /օրինակ, սովետ, դիրեկտոր, ջենսմեն/: Տեղադրումն այն դեպքն է, երբ փոխառյալ միավորը փոխառու լեզվից նույնությամբ փոխադրվում՝ տեղադրվում է փոխառող լեզվի մեջ: Կրկնակմանն ու տեղադրմանը զրավոր խոսքում հարաբերակից են զրադարձությունն ու հնչադարձությունը:

6. Ըստ այն հատկանիշի, թե փոխառյալ միավորը պահպանում է բնօրինակի կառուցվածքը /կաղապար/, թե միայն իմաստային ձևը, ընդօրինակումները լինում են երկու տեսակ՝ պատճենումներ և նմանակումներ: Պատճենումն այն դեպքն է, երբ ավյալ լեզվական համակարգում միավոր է ստեղծվում մի այլ լեզվական համակարգի բնօրինակ միավորի կաղապարով /օրինակ՝ հնգամյակ, ինքնաթիռ, ընդհատակյա/: Նմանակումն այն դեպքն է, երբ բնօրինակի իմաստային ձևը փոխառյալ լեզվում արաաայաովում է սեփական միջոցներով:

7. Ըստ այն հատկանիշի, թե փոխառու լեզվի միավորը ընդօրինակվելիս պահպանում է բնօրինակի սաուգաբանական ձևը, թե միայն ներքին ձևը, նմանակումները լինում են երկու տեսակ՝ արաապատկերումներ և վերածումներ: Արաապատկերման դեպքում ավյալ լեզվական համակարգում ստեղծվում է մի այլ լեզվից ընդօրինակված միավոր ըստ բնօրինակի սաուգաբանական ձևի /օրինակ՝ մենակաաոր, փոշեկուլ, լուծաբք/: Վերածումն այն դեպքն է, երբ բնօրինակի ներքին ձևը փոխառյալ լեզվում արաաայաովում է ինքնուրույն կերպով:

8. Ըստ այն հատկանիշի, թե մի այլ լեզվի միավորը ավյալ լեզվում ընդօրինակվում է ըստ բնօրինակի նշանակության, թե անկախ դրանից, վերածումները լինում են երկու տեսակ՝ թարգմանություններ և փոխադրություններ: Թարգմանության դեպքում պահպանվում է բնօրինակ միավորի նշանակությունը /օրինակ՝ համալը, հերթափոխ, լիազուաոր/:

Փոխադրության դեպքում միանգամայն ինքնուրույն միավոր է ստեղծվում ըստ բնօրինակի նշանակելիի /օրինակ՝ հարցազրույց, ժայռալակ, երաժըշտականոց, քանակար, փակուղի, զբոսախնջուկ/: Փոխադրությունը համարժեք է տվյալ միավորի ինքնուրույն, անկախ կազմությանը և ըստ էության փոխադրություն չէ:

Ս.Տ. ԶՈՒՅԱՆ /Երևան/

**ԲԱՆԱՍՏԵՂԵԱԿԱՆ ԱՍՈՒՅՔԻ ԽՄԱՏԱՅԻՆ ԿԱՐՈՂՈՒՅՄԱՆ
ՄԱՍԻՆ**

Բանաստեղծի նպատակն է խոսել ոչ թե այն մասին, ինչ եղել է, այլ այն մասին, ինչ կարող էր լինել:
Արխատտել

Խոսքից բխում է ոչ թե ինքը առարկան, այլ լույս այդ առարկայի մասին խոսելու ցանկությունը:
Անանդադարդհանա

Այն ամենը, ինչ կարող է նկարագրվել, կարող է նաև իրականանալ:

Վնտգենշտայն

Ինչպես հայտնի է, իմաստաբանության մեջ տարբերակվում են ասույթի երկու իմաստային կարողություններ՝ ուժեղ և թույլ: Առաջինը սահմանվում է որպես հարաբերություն ասույթի և արտաքին իրականության միջև, երկրորդը՝ որպես ասույթի մեջ ներկայական հարաբերակցություն: Սակայն բանաստեղծական ասույթներում նման սահմանազատում կատարելը շատ ավելի դժվար է: Այդ էր պատճառը, որ 20-ական թվականներից սկսած հաստատվել էր այն կարծիքը, թե բանաստեղծական ասույթը կարելի է սահմանել որպես ասույթ, սահմանված ինտենսիվությամբ, որը երբեք էքստենսիվությամբ անսահման չէ: Այդպիսով, փաստորեն ժլետվում էր բանաստեղծական ասույթի իմաստային ուժեղ կարողությունը: Սակայն արդի ենթադրական տրամաբանության իմաստաբանական որոշ կարգերի օգտագործումը հնարավորություն է տալիս վերանայելու այդ խն-

դիրը:

Օգտվելով ,,հնարավոր աշխարհներ,, և ,,ենթադրական մոտեցում,, հասկացություններից, կարելի է սահմանել բանաստեղծական ասույթի ճշմարիտ կամ կեղծ լինելու պայմանները, բանաստեղծական ռեֆերենցիայի սկզբունքները և ի վերջո տալ ,,բանաստեղծական աշխարհ,, հասկացության ավելի ճշգրիտ մեկնություն: Փորձ է արվում ապացուցելու, որ նման մոտեցման հիման վրա հնարավոր է նախ՝ ավելի բազմակողմանի բացատրել թույլ իմաստաբանությանը վերաբերող որոշ երևույթներ /թեմա, պատկեր, մեկնություն/, երկրորդ՝ կապ հաստատել արդի լեզվաբանական և արիստոտելյան պոետիկաների միջև և, ի վերջո՝ լեզվի բանաստեղծական օգտագործումը դիտել որպես լեզվի իմացաբանական կարողության զրևեցում:

Ե.Մ.ԹԱԴԵՎՈՍՅԱՆ /Երևան/

ՍՏ.ՆԱԶԱՐԱՅԱՆԻ ՆԱԽԱՅՈՒՄԻՍԱՓԱՅԼՅԱՆ ՇՐՋԱՆԻ ՄԻ ՔԱՆԻ
ԱՇԽԱՏՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐԻ ՏԵՐՄԻՆԱԲԱՆՈՒԹՅՈՒՆԸ ԵՎ ԼԵՋՈՒՆ

1. 1951 թ. լույս է տեսնում Ստ.Նազարյանի ,,Յաղագս փորձական հոգեբանության մաս,, գրաբարով գրված գիրքը /այսուհետև՝ ՅՓՀ/, որը գիտական տվյալ բնագավառում առաջին աշխատությունն էր արևելահայ մշակույթի մեջ: Այս գրքի լեզուն բնութագրել են շատերը /Ալ.Շերիցյան, Լեո, Ս.Շահազիզ/, սակայն փաստացի բնությունը կատարել է միայն Ն.Չերքեզյանը:

Չերքեզյանը բնությունը չի կատարել գիտական անալիզության ըսկզբունքով՝ ա/ՅՓՀ-ի լեզուն բնադառն է ժամանակի լավագույն՝ Մեխիթարյանների կողմից մշակված գրաբարի դիրքերից, մինչդեռ հարկ էր նկատի ունենալ գրաբարի գործադրման ընդհանուր մակարդակը արևելահայ իրականության մեջ: Բ/ 254 կետով ներկայացվող քննադատությունը գրքի գրեթե բոլոր օրինակային սխալների ցանկն է, և այդ սխալները գլխավորապես ոճական են, հետևաբար էական չեն: Գ/Բողոքողի նկատի չեն առնված այն դժվարությունները, որոնք կապված էին մի նոր գիտություն հայերենով առաջին անգամ արաբալատելու հետ: Դ/Գնահատված չեն գրվածքի խիստ գիտական ոճը, ստեղծված տերմինաբանությունը, որոնք ընդարձակում և հարստացնում էին հայ գիտական լեզվի հնարավորությունները:

2. ՅՓՀ-ի լեզուն 18-19-րդ դարերի գրաբարն է, ավելի ստույգ՝

գիրքը զրկած է Վենետիկյան Մխիթարյանների 40-50-ական թվերի զրաբարի
հետևողությունը: 5-12-րդ դարերի զրաբարին բնորոշ որոշ ծանրի զործա-
ծությունը հետևանք է զերմաներենի և ռուսերենի մի քանի բառային կա-
ռույցների իմաստը ավելի մեծ համապատասխանությունը արտահայտելու
ծգոման: Գրքում հստորեն օգտագործվել է 19-րդ դարի տերմինացված բա-
ռապշարը, մասնավորապես Մխիթարյանների կողմից ստեղծված զիտական
բառերը: Զիշ չեն նաև հեղինակի հաջող տերմինացումները և նորաբանու-
թյունները, որոնք զրեթե զերծ են օտար ազդեցությունից: Այս զրքում
համարյա չեն նկատվում Առ.Նազարյանի հետագա երկերին բնորոշ թերու-
թյունները /տերմինակազմական սխեմայնություն, դատողական անվանմանը
նախապատվություն տալը/: Այսուհանդերձ նրա ստեղծած զիտական անվանում-
ներն իրենց մշակվածությամբ, լեզվամտածական հստակությամբ զիշում են
Մխիթարյանների ստեղծած անվանումներին:

3. 1853 թ. ազգաբան աշխարհաբարերկու զրքերից /,,Վարդապե-
տարան կրոնի,, ,,,Առաջին հոգեղեն կերակուր,, / պարզվում են աշ-
խարհաբար զիտական լեզվի մշակման նազարյանի ըմբռնումները՝ ա/զրա-
կան լեզվի հիմք պետք է ընդունել ոչ թե ժողովրդախոսակցական արեւելա-
հայ աշխարհաբարը, այլ մտավոր խավի զործածած աշխարհաբարը՝ այն մաք-
րելով օտարաբանությունից և ազնվացնելով զրաբարով. բ/աշխարհաբարին
զորություն տալու և հայոց լեզվի բնույթին հարազատ մնալու նպատա-
կով հարկ է դուրս գալ 18-19-րդ դարերի զրաբարի ուղղոթից և օգտա-
զործել 5-12-րդ դարերի զրաբարը. գ/լեզվի մշակման հարցում առանձ-
նահատուկ դեր ունեն մեծ անհատները:

4. Աշխարհաբար զրվածքների մեջ Առ.Նազարյանը շնդվում է Մխի-
թարյանների զրաբար և հատկապես աշխարհաբար լեզվական մշակույթից:
Բարձր կարծիք ունենալով Մխիթարյանների զրաբարի մասին, նա չէր զնա-
հատում արևմտահայ աշխարհաբարը ընդհանրապես՝ զտեւելով, որ այն ա/իր
վրա կրում է տանկական լեզվամտածողության դրոշմը. բ/զրաբարի բառա-
պաշարը օգտագործում է հնչյունափոխված՝ ,,,ջարդուփշուր,, , ծնով.
գ/հակված է ռամկախոսության. դ/հետևաբար և չի կարող արտահայտել
պաշառմ մակարդակով զեղարվեստական, առավել ևս զիտական բովանդակու-
թյուն:

5. Առ.Նազարյանը աշխարհաբար զրվածքներում տերմինավորել է
բազմաթիվ զրաբարյան բառեր՝ մեծ չափով օգտագործելով նաև Մխիթար-
յանների մշակած զիտական բառապաշարը: Նա ունի շատ նորագույն բառեր,
որոնք ընդհանուր առմամբ դյուրընկալ են, սակայն սրանցում նկատելի
է արդեն դատողական անվանման միտումը: Այս երկերում կան մի շարք
անհարկի փոխառություններ:

ԲԱՌԱՅԻՏՈՒԹՅԱՆ ԵՎ ՁԵՎԱՐԱՆՈՒԹՅԱՆ ԱՌԱՐԿԱՆԵՐԻ
ՇՈՒՐՋԸ

1. Բառազիտական մակարդակի հիմնական միավորը բառն է՝ բացարժակ ձևում. ձևաբանական մակարդակի հիմնական միավորը, ինչպես նշել է Մ.Աբեղյանը, բառածնն է՝ բառի քերականական ձևը:

2. Բառակազմությունը և բառաիմաստաբանությունը բառազիտության երկու կարևորագույն բաժիններն են. բառակազմությունը լեզվի բառամթերքն ուսումնասիրում է՝ ելնելով բառի բառարանային ձևի արտահայտության դիտվածքից, իսկ բառաիմաստաբանությունը ելնում է նույնի բովանդակության դիտվածքից:

3. Արդարացված չեն ձևաբանական մակարդակում կատարվող բառակազմական և բառաիմաստաբանական քննությունները: Ձևաբանության առարկան բառածեքով արտահայտված քերականական կարգերն են և ոչ թե խոսքի մասերը:

4. Բուն խոսքի մասերը առաջին հերթին բառային կարգեր են. ներանը չունեն քերականական արտահայտության յուրահատուկ ձև: Խոսքի մասերը ներկայանում են միմյայն բառերի տեսքով. խոսքիմասային իմաստները բառային իմաստների անկապտելի բաղադրատարրն են: Խոսքի մասերի իմաստային դասակարգումն ու քննությունը բառաիմաստաբանության խնդիրն է:

5. Բառաիմաստաբանությունն ուսումնասիրում է լեզվի միայն լիիմաստ բառերը, քանի որ թերիմաստ /ձևական/ բառերը գուրգ են բառային իմաստից: Ըստ մեզ, խոսքիմասային են այն իմաստները, որոնք ընդհանրական կամ նույնական են առավելագույն թվով լիիմաստ բառերի համար:

6. Խոսքի մասերը քերականական արժեք և ուղղվածություն ունեցող բառակարգերն են. բառերը համակարգայնորեն քերականության մեջ են ներքաշվում խոսքիմասային իմաստների շնորհիվ: Ոչ խոսքիմասային /անվանողական/ իմաստները խանգարում են քերականական համակարգերի՝ իլեխալկան վիժակ ունենալուն՝ հիմք հանդիսանալով շեղումների ու բացառությունների համար: Այսպիսով, բառերի մասնավոր իմաստները քերականական աշփեք ունեն միայն բացասական առումով:

7. Դերանական և անվան հակադրությունը խոսքիմասային ընույթ չունի. դերանուններն, ի տարբերություն անունների, չունեն անվանողական արժեք, արտալեզվական նշանակելի, բառային մասնավոր իմաստ, սա-

կայն օժտված են բառային առավել ընդհանրական՝ խոսքիմասային իմաստներով: Դերանուններն ունեն նույն զարգի և նույնքան խոսքիմասային իմաստներ, որքան և անունները:

8. Դերանունները, հատկապես հարցադառնաբերական դերանունները, ըստ էության հանդես են գալիս որպես լեզվամտածողության կողմից իրականության առավել ընդհանրական բառային տրոհման ցուցիչներ: Արտալեզվական աշխարհը մեր լեզվամտածողության մեջ ամենաընդհանուր ձևով ներկայանում է որպես ինչ /առարկայանիշ/, ինչպիսի /որականիշ/, քանի /քանականիշ/, ինչ անել /ընթացանիշ/, ինչպես /կերպանիշ/, ինչքան /չափանիշ/, որտեղ /տարածանիշ/, երբ /ժամանականիշ/: Դրանք էլ հենց հայերենի խոսքիմասային իմաստներն են:

9. Խոսքի մասերից ձևաբանական արժեք ունեն, այսինքն՝ ձևաբանության առարկա են միայն նրանք, որոնք կարող են կազմել բառաձևեր՝ բառի ցերեկանական ձևեր: Ասենք, ածականը կամ Բվականը իրենց բուն իմաստով ցերեկանական արժեք կունենան միայն այն դեպքում, եթե ապացուցված համարվի, որ ածականի համեմատության աստիճանները կամ Բվականի տեսակները բառաձևեր են և ոչ տարբեր բառեր /լավ - ամենալավ - լավագույն, երկու - երկրորդ - երկուական տիպի ձևերը ավելի շատ բառակազմական, իսկ լավ - ավելի լավ տիպի ձևերը՝ շարահյուսական արժեք ունեն/:

10. Խոսքի մասերի քննությունը բառիմաստաբանության մեջ արդարանում է նաև նրանց ունեցած բառակազմական արժեքով:

11. Քերականության քննությունն ըստ խոսքի մասերի լիովին տարբերվում է նրա մակարդակային քննությունից. առաջին դեպքում փաստորեն որպես քերականության էլենտրոնական միավոր է դիտվում խոսքի մասը, իսկ երկրորդ դեպքում քերականությունը բաժանվում է երեք մակարդակի՝ բառազիտական, ձևաբանական, շարահյուսական, և ամեն մեկի համար առանձնացվում է իր հիմնական միավորը:

Գ.Կ.ԽԱՉԱՏՐՅԱՆ /Երևան/

ԳՐԱԲԱՐԻ ԸՆԴՀԱՆՐԱՅԱՆ-ԴԻՄԱՎՈՐ ՄԻԱԿԱՋՄ
ՆԱԽԱԴԱՍՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐԸ

1. Ընդհանրական-դիմավոր են կոչվում բայական այն միակազմ նախադասությունները, որոնց մեջ դիմավոր բայով արտահայտված գործողությունը կարող է վերագրվել ընդհանրապես բոլորին, այսինքն,

որպես ընդհանրական-դիմափոր միակազմ նախադասության ենթակա կարող է ենթադրվել , ,մարդ արարածն ընդհանրապես , , :

2. Գրեթե ամբողջությամբ որպես ընդհանրական-դիմափոր նախադասության ստորոգյալի արտահայտման միջոց ծառայում են և՛ առաջին, և՛ երկրորդ, և՛ երրորդ դիմային ձևերով արտահայտված բայերը, որոնք կազմված են կարող են լինել ա/պարզ, բ/վերլուծական, գ/դերբայական հավելադրությամբ, դ/անվանա-բայական հարադրություններով :

3. Ընդհանրական դիմափոր միակազմ նախադասությունների հնագույն օրինակներ պետք է համարել առ, արի, բեր, զոզ, զոնեա /զոնե/, զրեա /զրէ/, եկ, թող, համարեա բայաձևերով արտահայտված նախադասությունները, քանի որ դեռևս 5-րդ դարում /նաև , ,վիսասանական հայերենում, / այս բայաձևերն իրենց որոշ կիրառությունների մեջ չունեն դիմային որոշակիություն և կատարում են ոչ միայն ստորոգյալի պաշտոն, այլև ունեն եղանակիչ և մակերայական բառերի գործառույթ : Ավելին, Դիոնիսոս Թրակացու , ,Քերականության, , հայերեն մեկնությունների և թարգմանությունների մեջ ած, թող, եկ, բեր բայաձևերը համարվում են մակերայ : Վերջին երեք բայերը եղանականիշ գործառույթ ունեն նաև ժամանակակից հայերենում :

4. Ընդհանրական-դիմափոր նախադասություններ են համարվում ոչ միայն այն նախադասությունները, որոնց մեջ բացակայում է ենթակա, այլև ձևական ենթակա ունեցող /մարդ, մենք, դու, դուք և այլն/ միշտ բացակայող նախադասություններ : Այդ , ,ենթակաները, , նախադասություններին չեն հաղորդում դիմային որոշակիություն, և ստորոգյալում չունի վերադրման որոշակի առարկա :

5. Ընդհանրական-դիմափոր միակազմ նախադասություններ են համարվում նաև մարդ գոյականով արտահայտված կոչական կամ կոչական բառակապակցություն պարունակող նախադասությունները :

6. Ընդհանրական-դիմափոր միակազմ նախադասությունները հիմնականում առաջացել են երկկազմ նախադասություններից :

7. Այս նախադասությունները համեմատության եզրեր ունեն բայի դիմային ձևով արտահայտված գլխավոր անդամ ունեցող անորոշ-դիմափոր միակազմ նախադասությունների հետ. սրանք երկուսն էլ ա/չունեն ենթակայի բառային արտահայտություն, բ/միակազմ են, գ/ առաջացել են երկկազմ նախադասություններից, դ/արտահայտվում են դիմա-թվային միևնույն ձևերով և ե/ենթադրում են անձ-ենթակա :

8. Ընդհանրական-դիմափոր և անորոշ-դիմափոր միակազմ նախադասությունների առընթերցման համար կա մի պարզ միջոց. երբ որևէ

ղիմավոր միակազմ նախադասության ավելացվում են ընդհանրապես, առ-
հասարակ կամ էլ սովորաբար բառերը, և սրանք չեն խթարում եվայլ նա-
խադասության իմաստային և քերականական ձևավորվածությունը, այլ, ընդ-
հակառակը, այն բերում են առավել ամբողջական տեսքի, ապա նախադասու-
թյունն ընդհանրական-ղիմավոր է: Հակառակ պարագային մենք գործ ունենք
անորոշ-ղիմավոր նախադասության հետ:

9. Գրաբարում ընդհանրական-ղիմավոր միակազմ նախադասություններ
ավելի հաճախ հանդիպում են խոսքային բարդ կառույցներում, շարադա-
սությամբ լինելով նախադաս, միջադաս կամ վերջադաս:

10. Բովանդակության դիտվածքում այս նախադասությունների մի-
ջոցով արտահայտվում են ա/խորհուրդներ, ք/օրենքներ, գ/խրատներ,
դ/պատվիրաններ, ե/առածական խոսքեր և այլն, որոնք շատ հաճախ գու-
գորդվում են նպատակի, պատժառի, հետևանքի, պայմանի և պարագայական
այլ նրբերանգներով:

Գ.Վ. ՀԱՍՈՐՅԱՆ /Երևան/

ԱԶԳԱՅՈՒԹՅԱՆ ՏԵՐՄԻՆՆԵՐԻ ՈՒՍՈՒՄՆԱՍԻՐՈՒԹՅԱՆ ՄԵՐՈՂՆԵՐԸ

1. Ազգակցության տերմինների ուսումնասիրության մեթոդնե-
րը խմբավորելի են ըստ ուսումնասիրության ուղղվածության՝ վերլու-
ծական, համադրական և խոռո տիպերի:

2. Վերլուծական մեթոդները տերմինի նշանակությունը վերա-
ծում են նվազագույն իմաստային բաղադրիչների, արդյունքում ստանա-
լով նշանակելիս բնույթագրող հատկանիշներ:

3. Համադրական մեթոդները տերմինի իմաստը կառուցում են ապ-
րիորի հատկանիշների համադրությամբ /ընտրված հատկանիշները նշանա-
կելիսների հատկություններն են՝ ինտուիտիվ հիմքով առանձնացված և
մեթոդի սահմաններում անապացուցելի/:

4. Խոռո տիպի մեթոդների մի ենթատեսակն է համընդհանուր լեզ-
վական կադապարը: ՀՀ-ով ուսումնասիրությունը կարող է ընթանալ
իբրև վերլուծություն կամ համադրություն /ըստ անհրաժեշտության կամ
նպատակահարմարության/: ՀՀ-ն նախատեսված է ցանկացած լեզվի տար-
բեր մակարդակների միավորների և հարաբերությունների ուսումնասի-
րության համար և ազգակցության տերմինների նկատմամբ նրա կիրառումը
մասնակի իրացում է: ՀՀ-ի կառուցման սկզբունքներն են՝ համընդհան-
րականությունը, նկարագրության միասնականությունը և խնայողակա-

նությունը: Մյուս մեթոդների հետ միակ ընդհանրությունը տեղիներին
ընդհանրությունն է հատկանիշներով:

5. Խառը տիպի մյուս մեթոդները ուսումնասիրության ուղղու-
թյունը ընտրելու հնարավորություն չեն ընձեռում: Վերլուծությունը
և համադրությունը հանդես են գալիս իբրև մեջընդմիջող և հաջորդող
փուլեր առանց սկզբունքային տարբերական:

6. Մեթոդների ընդհանուր բնութագրումը ցույց է տալիս, որ
եկակետային միավորները իմաստային հատկանիշներն են: Հատկանիշները
կարող են լինել որակական և ձևային, վերջիններս իրենց հերթին լի-
նում են պայմանական և քանակական: Որակական հատկանիշները կարելի է
դասակարգել ըստ ընդհանրացման բնույթի՝ կարգային /այլևս անբաժա-
նելի/ և ոչ կարգային /մասնավոր/:

7. Տարբեր մեթոդներում գործող հատկանիշները, ընդհանրառում են
իբրև նշանակելիների հատկությունների արտացոլումներ: Հետևաբար
որևէ մեթոդի առաջնություն տալիս պետք է ելնել ուսումնասիրության
նպատկադրումից, ապա և մեթոդի ընձեռած հնարավորություններից:

8. Մեթոդի տեսակետից անթերի է ՀԼՎ-ն /հմտ., մյուս մեթոդնե-
րով անսերկայացնելի այնպիսի երևույթներ, ինչպիսիք են խմբական ա-
մուսնությունը, ընտանիքի կազմումը, քայքայումը, նախկին և ապագա
ազգականները/: Հետևաբար ՀԼՎ-ն կարելի է սահմանել իբրև ուսումնա-
սիրության ցանկացած տեսակետից կիրառելի մեթոդ:

Ն.Գ.ՀՈՎՀԱՆՆԻՍՅԱՆ /Երևան/

ԽՈՍՔԻ ՄԱՍԵՐԻ ՆԱԿԱԳԱՐԱՅԻՆ ԴԱՍԱՆԱՐԳՈՒՄԸ ԸՍՏ

Գ.Բ.ՋԱՆՈՒԿՅԱՆԻ

Հայ լեզվաբանության մեջ խոսքի մասերի կադապրային դասա-
կարգման հարցը առաջ է քաշել Գ.Ջահուկյանը: Նադապրային դասակար-
գումը, ըստ նրա, հնարավորություն է ընձեռում խուսափելու կիրառ-
վող մյուս սկզբունքների միակողմանիությունից և բառերը քննելու
իմաստա-քերականական հատկանիշների միասնական ամբողջությամբ: Են-
թադրվում է, ,բառային միավորների խմբավորում, ըստ նախադասության
կազմող և լրացնող կադապրների մեջ նրանց զրաված դիրքերի,, : Այս
դեպքում ամբողջովին բացառվում են կրկնվող տարրերը:

Շեշտվում է խոսքի մասերի դասդասման ու կադապրի կառուցման

հնարավոր երկու պայման: Այս պարզաբանվում են հիշյալ սկզբունքի հետ կապված հասկացություններ /անտարրոքություն, փոխանցում, փոխարկում, փոխակերպում/:

Առանձնացվում է կաղապարային մի նմուշ և, հայերենում բառերի բնական հաջորդականության հիմքի կառուցմամբ տարբերակվում են հետևյալ խոսքի մասերը. 7 լիիմաստ՝ գոյական, ածական, թվական, դերանուն, բայ, մակբայ, մակլրացական, 5 կապ-հարաբերական՝ կապ, առկապ, ստորակապ, համակապ, բառ-մասնիկ, 4 եղանակավորող՝ ծայնարկություն, իմացարկություն, եղանակական, երանգական:

Խոսքի մասերի փոխհարաբերությունն արտահայտվում է հետևյալ կաղապար-բանաձևերով.

1. Գ → Ան + ալ + Ան

2. Ան → Գն + հկ + Գն + սկ + Կն + հկ + Կն

3. Ն → ԳՇ + հկ + ԳՇ + ԲՇ + սկ + ԳՇ + հկ + ԳՇ + ԲՇ

4. ԳՇ → /// Դ + հկ + Դ/ ԹՇ + հկ + ԹՇ/ ԱՇ + հկ + ԱՇ/ Գ

5. ԲՇ → ՄՇ + հկ + ՄՇ/ Բ

6. ա-զ/ ԹՇ → /ՄԼ + հկ + ՄԼ/Թ, ԱՇ → /ՄԼ + հկ + ՄԼ/Ա,

ՄՇ → /ՄԼ + հկ + ՄԼ/Մ

7. ա-դ/ /բմ/Գ, /բմ/ Ա, /բմ/Բ, /բմ/Մ:

Եղանակային բառային միավորների ղեպընում՝

8. ///ծ/ի/եդ/ն

9. ա-է/. /եր/Գ, /եր/Ա, /եր/Թ, /եր/Դ, /եր/Բ, /եր/Մ, /եր/ՄԼ:

Բառաձևերին կից, նրանց եղանակով կազմվում են կաղապարային

համապատասխան օրինակներ:

Ս.Վ. ՂՈՒԿԱՍՅԱՆ /Երևան/

ՊԱՏՄՈՂԱՍԱՆ ՀՆՁԱԴԱՍՈՒԹՅԱՆ ՀՆՁԵՐԱՆԳԸ ԳՐԱԿԱՆ

ԱՐԵՎՄՏԱՀԱՅԵՐԵՆՈՒՄ

1. Արևմտահայերենի պատմողական հնչադասության հնչերանգի ուսումնասիրությունը կառարել ենք փորձառական եղանակով: Ձայնագրել ենք 18-20 տարեկան երեք բնյրութայների, որոնք բոլորն էլ տալրական և միջնակարգ կրթությունը ստացել են հայկական վարժարաններում՝ զրական արևմտահայերենով:

2. Ուսումնասիրել ենք հիմնական տոնի համախականության

շարժման ուղղութիւնը, միջուկի կառուցվածքը և մի շարք ժայնաքանական հատկութիւններ՝ ըստ ծայնի համախանութիւնը, ուժգնութիւնը ու տեղութիւնը, և եւել են որոշակի եզրակացութիւններ:

3. Հիմնական տոնի շարժման ուղղութիւնը մեծամասամբ բարձրացող-իջնող է: Այն կարող է լինել նաև իջնող-բարձրացող և հավասար իջնող, քայքայ վերջին տարեբանները շատ հազվադեպ են հանդիպում:

4. Միջուկը /գլխավորապէս կողմ վանկը/ արտահայտվում է տոնի և ուժգնութիւն փոփոխութիւն միջոցով. ընդ որում էական չեն՝ այդ փոփոխութիւնները կատարվում են միջուկում, նախամիջուկում, ետմիջուկում, քն ըլողում միաժամանակ, կարևորն այն է, որ մի կետում առաջանա հակադրութիւն /տոնի կամ ուժգնութիւն կամ երկուսինը միաժամանակ/: Այն դեպքում, երբ տոնը միջուկում, նախամիջուկում և ետմիջուկում մնում է անփոփոխ, ապա անպայման հակադրութիւն է առաջանում նշված վանկերի ուժգնութիւններին միջև:

5. Միջուկում տոնը հիմնականում աճող է՝ միջինը 2-5 կիսատոն: Երբ միջուկը շարժվում է դեպի հնչադասութիւն ավարտը, ապա նրանում տոնը կարող է նաև նվազել, այն էլ չնչին չափով՝ 1-2 կիսատոն: Երբ միջուկը վերջին վանկում է, ապա նրանում տոնը միշտ նվազող է:

6. Հնչադասութիւն սկզբի համախանութիւն մակարդակը ծայնի ցածր ժայնածավալ ունեցող հաղորդավարների դեպքում փոփոխվում է 80-120 հց սահմաններում, իսկ բարձր ժայնածավալ ունեցողների դեպքում՝ 120-170 հց սահմաններում:

7. Հնչադասութիւն համախանութիւն ժայնածավալը ծայնի ցածր ժայնածավալ ունեցող հաղորդավարների դեպքում փոփոխվում է միջինը 5-7 կիսատոն սահմաններում, իսկ բարձր ժայնածավալ ունեցողների դեպքում՝ 10-12-ի սահմաններում:

8. Ետմիջուկային վանկի համախանութիւն նվազման ժայնածավալը փոփոխվում է միջինը 0-7 կիսատոն սահմաններում:

9. Հնչադասութիւն վերջին վանկի համախանութիւն ժայնածավալը միշտ նվազող է՝ միջինը 2-6 կիսատոն չափով:

10. Հնչադասութիւն առավելագույն ուժգնութիւնը փոփոխվում է միջինը 32-35 դբ սահմաններում:

11. Հնչադասութիւն ուժգնութիւն ժայնածավալը փոփոխվում է միջինը 6-12 դբ սահմաններում:

ՀՈՄԱՆՇՈՒԹՅՈՒՆԸ ԵՎ ՏԵՐՄԻՆԱՅԻՆ ՇԱՐՔԵՐԻ
ԿԱՌՈՒՑՈՒՄԸ

1. Հոմանշության լայն ըմբռնումը /երբ հոմանիշ են համարվում միևնույն հասկացությունն արտահայտող այն բառերը, որոնք կարող են իրարից տարբերվել միայն իմաստային նրբերանգներով, ոմական կիրառությամբ /համախ բերում է այն բանին, որ հոմանիշ են համարվում քաղիմաստային դաշտ /ԲիԴ/ կազմող բառերը, որոնք հոմանիշ են ոչ թե միմյանց նկատմամբ, այլ ԲիԴ անուն-զվխաբառին, նրա հետ ունենալով ընդհանուր-մասնավորի, սեռի-տեսակի և նման կարգի այլ հարաբերություններ: Այդպիսի հոմանշությունը, սակայն, միակողմանի է, քանի որ խոսքի մեջ դաշտի բառը միշտ հնարավոր է փոխարինել նույն դաշտի ավելի ընդհանուր իմաստ արտահայտող անուն-զվխաբառով, իսկ հակառակը համախ անհնարին է, քանի որ աղբատացնում, է իսկ երբեմն նույնիսկ-աղծատում է միտքը:

2. Այդպիսի հոմանշության շարքեր կան հոմանիշների ժամանակակից բոլոր բառարաններում, որ լրացուցիչ բացատրությամբ հանդերձ օգնում են ընթերցողին կողմնորոշվելու և ընտրելու առավել հարմար բառը:

Արանցից է նաև Ա.Սուքիասյանի ,,Հայոց լեզվի հոմանիշների բառարանում,, թռչել զվխաբառի տակ բերված ,,թռնել, խոյանալ, սավառնել, ծախրել, սուրալ, թևածել, /հնց./ թևել, թևահարել, թևանալ, թևապարել, թևարկել, թևին տալ,, շարքը ,,օդում գտնվել, օդում շարժվել,, ընդհանուր իմաստով:

Այս կարգի բացատրությունները բացատրական բառարաններում ունեն որոշակի թերություններ. համախ բառերից մեկը հղվում է մյուսին, բացատրության փոխարեն թվարկվում են նույն դաշտի մի քանի այլ բառեր, որոնք, իրենց հերթին, ունեն երբեմն իրարամերձ բացատրություններ:

Հայերենի վերը բերված խմբի բառերի իմաստները ուսումնասիրելուց և ըստ բնագրային օրինակների ժշտելուց հետո կարելի է կահուցել տարբեր տեսակի թռչող մեքենաների անվանումների տերմինային շարքը.

Օդից ծանր թռչող մեքենաներ

անշարժ թևերով, շարժիչավոր՝ ինքնաթիռ / самолёт/

անշարժ թևերով, անշարժիչ՝ սավառնաթիռ /Օախրասավառնակ, սա-
հասավառնակ բառերի փոխարեն/ планер /

թևերի թռչնանման շարժումներով թռչող՝ թռչնաթիռ /птицелет /
առանց թևերի, պտուտակային շարժիչով՝ ուղղաթիռ /вертолёт /
առանց թևերի, ռեակտիվ /հրթիռային/ շարժիչով՝ հրթիռ /ракета/

Տեղմիևային շարքի բոլոր անդամները բարդ բառեր են, որոնց
առաջին բաղադրիչը ցույց է տալիս թռչելու եղանակը, երկրորդը՝ բուն
թռչելու գործողությունը: Այս կաղապարը հնարավորություն է տալիս
նոր բառեր ստեղծելու և համալրելու տեղմիևային շարքը:

3. Շարքից դուրս են մնում օդանավ և սավառնակ բառերը, որ
հայերենում այժմ տեղմիևային արժեք չունեն: Սրանցից առաջինը նշա-
նակում է , ,մեծ, ծանր, սովորաբար մարդատար, երբեմն՝ բեռնատար
ինքնաթիռ կամ ուղղաթիռ, , /հմտ. ոուս. ВОЗДУШНЫЙ ПАЙНЕР / ,
երկրորդը՝ , ,փոքր, դանդաղ ընթաց ինքնաթիռ, սովորաբար՝ թռչլ շար-
ժիչով, ,: Սավառնակ բառով անվանվում է նաև մեծ բարձրության վրա
թռչող օդանավը, երբ այն ներքևից նայողին թվում է զրեթե անշարժ
և շարժիչների հոնդյունը զրեթե չի լսվում/ հմտ. սավառնել՝ թռչել
թևերը լայն բացած, օդի բարձրացող հոսանքների շնորհիվ/:

Հետաքրքիր է, որ առաջին ինքնաթիռները, որոնց թռիչքը շատ
ավելի էր նման թռչունների չվին, կոչվում էին սավառնակներ: Ժամա-
նակի ընթացքում հաստատվեց ու մնաց ինքնաթիռ անվանումը, որի իմաս-
տը /ինքն է թռչում/ ավելի է համապատասխան նրանց այժմյան կառուց-
վածքին և հնարավորություններին:

Համանման իմաստային փոփոխություն է տեղի ունեցել նաև ոու-
սերենում. аэроплан (планировать → парить սավառնել /→ само-
лет /.

Բ.Ս.ՆԵՐՍԻՍՅԱՆ /Երևան/

ԴԻՏՈՂՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐ ՀԻՆ ՎՐԱՑԵՐՆԵՆԻ ՆԱԽԱԿԱՍՈՒԹՅԱՆ ԿԱՌՈՒՑԱՏԻՊԻ ՄԱՍԻՆ

Հին վրացերենի նախադասության էրգատիվ կառուցվածքն իր յու-
րահատկություններով տարբերվում է համառիպ կառուցվածք ունեցող
համարյա բոլոր լեզուներից: Իր բնորոշ հատկանիշներով այն քարթվե-
լագիտության, մասնավորապես՝ Ա.Ղեղոբաձյանի և նրա աշակերտների կող-
մից համարվում է այս կառուցատիպի հիմնական արտահայտություններից
մեկը:

Այս կարևորագույն հարցի շուրջ վերջերս լեզվաբանության մեջ նոր տեսակետ է հայտնվել: Բովանդակային տիպաբանության մեջ, հառկապես Գ.Ալիմովի կողմից, փորձ է արվում հին վրացերենի նախադասութիւնները մեկնաբանել որպես նոմինատիվ կառուցատիպ:

Ըստ առանձին էտալոն-լեզվափափերին ընդոռշ յուրահատուկ էական հատկանիշների տարբերակման աշխարհի լեզուները դասակարգելով նոմինատիվ, էրգատիվ, ակտիվ, չեզոք և դասային լեզվափափերի, հին վրացերենի նախադասութիւնները հանգեցվում է առաջին տիպին հետևյալ պատճառներով. ա/հին վրացերենում անցողական բայով էրգատիվ կառուցվածքը միասնական չէ. ի նկատի են առնվում հատկապես, այսպես կոչված, մեղիոակտիվ բայերով կառույցները, որտեղ, ըստ այս տեսակետի, անանցողական են: Բ/նման կառույցները ոչ համակարգային համարելով, Գ.Ալիմովը հանգում է այն եզրակացության, որ անցողականութիւն/անանցողականութիւն հակադրութեամբ տարբերակվող սուբյեկտի և օբյեկտի կարգերը առաջացնում են միակի հակադրութիւն: Այսինքն, այդ կարգերը ձևաբանական մակարդակում արտահայտվում են մեկական հոլովով և ոչ թե սուբյեկտի երկու տարբեր հոլովներով, ինչպես էրգատիվ կառուցվածքի դեպքում է, իսկ սա հիմք է տալիս խոսելու նոմինատիվ կառուցատիպի մասին: Գ/ձևաբանական մակարդակի առանձնահատկութիւններին երկրորդական տեղ հատկացնելով, Գ.Ալիմովը հին վրացերենի էրգատիվ հոլովը համարում է ,մնացուկային,, , ձևաբանական մակարդակի պահանջականութեան արտահայտութիւն և կառուցատիպի որոշման տեսակետից ոչ էական:

Մենք, օգտագործելով մեղիոակտիվ բայերի մասին քարքվելագիտութեան մեջ վերջերս հայտնված նոր տեսակետը /Լ.Նոգաձե/ և զուգադրելով զրաբարի Եւ հին վրացերենի համար ընդհանուր որոշ կաղապարներ /ինչպես՝ զմահ մեռանել, cōda cōdvaǰ և այլն/, հին վրացերենի նախադասութեան կառուցատիպի մասին փորձում ենք ներկայացնել հետևյալ կարծիքը. ա/այսպես կոչված մեղիոակտիվ բայերը յուրահատուկ ,ներքին ուղիղ խնդիր,, ունեցող անցողական բայեր են: Բ/Բայի անցողականութիւն/անանցողականութիւն հակադրութեամբ տարբերակվող սուբյեկտի և օբյեկտի կարգերը առաջացնում են երկակի հակադրութիւն՝ սուբյեկտի երկու հոլով՝ ուղղական և էրգատիվ: Գ/էրգատիվ հոլովը հին վրացերենի հոլովման համակարգի կայուն, անփոփոխակային ձևերից մեկն է: Դ/Հին վրացերենում էրգատիվ կառուցվածքի տարբերակիչ հատկանիշը անցողականութիւնն է՝ արտահայտված կերպային հակադրութեամբ. անկառար կերպի դիմավոր բայ-ստորոգյալն առաջացնում է նոմինատիվ, իսկ կառարյալ կերպինը՝ էրգատիվ կառուցվածք:

ԱՐՎԵՍՏԱԳԻՏԱԿԱՆ ՏԵՐՄԻՆՆԵՐԻ ՀԱՄԱԱՐԳՄԱՆ ՄԻ ՓՈՐՁ

Գիտության, տեխնիկայի, արվեստի, արտադրության յուրաքանչյուր ծյուղ ունի իր տերմինների ամբողջությունը, որը տերմինաբանական ընդհանուր համակարգի մի ենթահամակարգն է։ Վերջինս, իր հերթին, կարող է ունենալ իր ստորադաս համակարգերն ու մանրահամակարգերը։

Արվեստագիտական տերմինների ընդհանուր համակարգը կազմված է տարածական, ժամանակային և համադրական արվեստների համակարգերից, վերջիններս էլ՝ իրենց ենթահամակարգերից/ նկարչություն, մարտարապետություն, ըսնդակագործություն, զրափանություն, երաժշտություն, թատրոն, կինո, քալեստ և այլն/։

Ենթահամակարգերը միմյանց նկատմամբ կարող են զտնվել ինչպես համագոր, այնպես էլ ստորակարգային հարաբերության մեջ։

Արվեստագիտական տերմինաբանության մեջ կան այնպիսի տերմիններ, որոնք զուգահեռաբար հանդես են գալիս մի քանի ենթահամակարգերում և յուրաքանչյուրում ունեն առանձին միավորի արժեք։

Արվեստագիտական միջհամակարգային տերմինների առկայությունը բացատրվում է արվեստի տարբեր ծյուղերի փոխադարձ կապով, ինչպես նաև ուսումնասիրության առարկայի մասնակի նույնությունը։

Արվեստագիտական տերմինաբանության մեջ կան կիրառության տարբեր համախանություններ տերմիններ, որոնք առկա են բոլոր ենթահամակարգերում, ինչպես օրինակ՝ արվեստ, արվեստագիտություն, արվեստակից, դպիսեկիր և այլն։

Արվեստագիտական տերմինաբանության մեջ կան տերմիններ, որոնք պատկանում են մեկ որոշակի ենթահամակարգի, ինչպես օրինակ՝ մաներգ, զուգերգ /երաժշտություն/, ողևիլ, մենախոսություն /թատրոն/, ակնարկ, վեպ, քնաստեղծություն /զրափանություն/, խոյակ, զմբթ, քիվ /ժարատարագիտություն/ և այլն։

Արվեստագիտական տերմինաբանության մեջ կան տերմիններ, որոնք մտնելով որոշակի ենթահամակարգի մեջ, կազմում են առանձին մանրահամակարգ, ինչպես օրինակ՝ զծանկար, օֆորտ /զծանկարչություն/, յուղանկար, դիմանկար /զեղանկարչություն/ և այլն։

ԱՄԳՐՈՂԱՅԻՆ ԱՍՏԵՈՒ ԵՎ ՆՐԱ ԿՆՈՋ ԱՌԱՄԳԵԼԻ
ՀԱՅԿԱԿԱՆ ՏԱՐԲԵՐԱՆԸ

Նոր տարվա տոնակառարությունը մեծ տեղ էր զբաղում տարբեր ժողովուրդների լավանդակա՝ ծնաերում: Այդ տոնի ժամանակ խաղացվող միս-
տերիաներում հիմնական սյուժեներից մեկն էր Ամբրոսիային ասած լողմից
իր կնոջը և որդիներին պատժելը՝ վիրավորելով, մասնատելով, դարձնելով
տարբեր էակներ, վարելով ստորերկրյա աշխարհ:

Նոր տարին հայերի մեջ նշվել է Ջառկին /երկրորդ ծնունդ կամ
հարություն/: Ջառիկ նշանակում է , , զենում, զոհ, , , Գ.Ե.ՊԵՏՐՈՍՅԱՆ,
,, զարնել, վիրավորել, /ՏԵՐՎ./, հնդկ. Սադի, հուն. Ջեթես, հայ. Սաթե-
նիկ /Ալիշան/: Այսպիսով Սաթենիկը , , զոհ, զենում, , , նշանակություն ու-
նի: Հայ առասպելաբանության մեջ Սաթենիկը Արամշես /Արտաշ/ թագավորի
կինն է, որի անունը մեկնաբանում ենք Ար-՝ Գ.Ե.ՊԵՏՐՈՍՅԱՆ, ԴԵՆ, հայ.
արդ- , արտ- , կարգ, շարժում, հմտություն, , , և տաշ-՝ Գ.Ե.ՊԵՏՐՈՍՅԱՆ,
,, տաշող, առաջագործ, հյուսն, հմուտ, վարպետ, կարգ, : Այս հատկա-
նիշները առասպելաբանության մեջ պատկանում են արարչին, վարպետին:
Ուրեմն առասպելական Արտաշին կարող ենք համարել իբրև գերագույն աս-
վածություն Արթուր գետի ավազանում:

Վեդայական աստված-արարչի Տվաշտար անվան մեջ կա դրափոխու-
թյուն՝ սանս. ԵՎԵՆՏ ք զենդ. ԵՎԵՆՏ , , կացին, , /Տ.Ե.ԼԻՎԱՆԿՅԱՆ/ ,
որը գերագույն աստված զենք է, ինչպես մուրմը, քարը, մահակը:

Այսպիսով ունենք ամուսնական գույգ Արտաշ արարիչը և զորն Նրա
Սաթենիկը, որի միջառաքանական ծանկագիրն է գառիկը /քրք. կարգի բլոշ,
մայրամ խաթուն/. Ըստ հայկական հավատալիքի, գառիկի միջոցով գուշա-
կում էին, այն կապած էր մայրության գաղափարի հետ: Եթե փորձենք վե-
րականգնել աշխարհի ստեղծման առասպելի հնագույն վարկածը, ապա պարզ
կլինի, որ Սաթենիկին ամուսնից պատժել է արյունազորություն համար,
այրելով մեջքը և նետահարելով /որից մնացել են սև կետեր/, և նա
կերպարանափոխվել է:

Ինչու՞մն էր Սաթենիկի մեղքը: Նա սիրահարվել էր Ամբրոսիային,
իսկ , , Վիշապ կամ դև Արտավազը միևնույն Ամբրոսիան է, , /Մ.ԱՔԵՂՅԱՆ/:
Ուրեմն աշխարհի ստեղծման /նոր տարի/ միտաբերալ սյուժեներից մեկը,
որին հաջորդում էր երկնքի /Արամշես/ և երկրի /Սաթենիկ/ ամուսնու-
թյունը, Սաթենիկի ողբերգական սերն էր դեպի իր որդի Արտավազը /Է-
դիպյան հանգույց/ և Արամշեսի ցասումը, որից կինը վախից դարձավ
գառիկ, իսկ անիծված որդին՝ քաջ /դև/:

ՀՆԴԵՎՐՈՊԱՆԱՆ ԱՄԳՐՈՊԱՅԻՆ ԱՌԱՅԵԼԻ ԿԵՐՊԱՐՆԵՐԻ
ՎԵՐԱԿԱՆԳՆՈՒՄԸ ՀԱՅԱՍՏԱՆՈՒՄ

Ըստ Վ.Վ. Իվանովի և Վ.Ն. Տոպոլովի վերականգնած հին հնդեվրոպական ամպրոպային առասպելի մամրոպի աստվածը հետապնդում և իր գնացով՝ կայծակով զարկում-սպանում է վիշապին: Վիշապի պարտությունից հետո ջուր է հորդում: Հայակական քանդակապետության մեջ պահպանվել են նշված առասպելին մոտ պատկերացումներ:

Վիշապի անունը կազմվում է *ye1 - արմատով: Հայաստանում գեղ- արմատով տեղանունները կենտրոնացած են Գեղամա լեռներում և Գեղարունի /Գեղարքունի/ զավառում: Ուրարտական շրջանում այս զավառը կոչվում էր Սեփխաւի: Ամենամեծ խառնվածք Գեղամա լեռներում են կենտրոնացած նաև վիշապ քարակոթողները: Որոշ հանգամանքներ /վիշապ քարակոթողների մի խմբին հարևան ամրոցի Գեղի անունը, դրանց մեծ խառնվածքում Գեղ լեռան վրա, վրաց. გელი -, ,ođ-, քառը, որի ծնը ցույց է տալիս հայերենից հին փոխառություն լինելը, և այլն/ թույլ են տալիս եզրակացնել, որ քարակոթողները հայերեն կոչվել են գեղ /վիշապ իրանական փոխառություն է/:

Վիշապ քարակոթողների վրա եղած պատկերները՝ ցույց /ամպրոպի աստծու անձնավորումն է հայերի և շրջակա ժողովուրդների առասպելաբանության մեջ/, մորթի /հմտ. հայ. գեղմն <*ye1-աք /, նրանց անունը՝ գեղ և տեղադրությունը գետերի ու ջրանցքների ակունքներում ցույց են տալիս այդ քարակոթողների հնդեվրոպական մշակույթին պատկանելը: Հետևաբար Սեփխաւի , ,երկրի, , քնակչությունը հնդեվրոպական էր: Հայերենի գեղնի- , ,հայ, , քառը կարելի է ստուգաբանել որպես , ,Գեղ աստծուն պաշտող ժողովուրդ, : Նույն կերպ կարելի է մեկնաբանել հայկական Սիւնիք /Սիսական/ նահանգի անունը:

Տիւ-ռ(a/i) խթերեն նշանակում է , ,աստված, , /< *dei - հնդեվրոպական լուսավոր երկնքի աստծու անունից/: Այս աստծու անունը փոխառվել էին հայերը, հմտ. ուրարտ. Տիւռի -, ,արևի աստված, , / š -ն s է արտասանվել/: Հմտ. Արևիք, Արևիս տեղանունները Սյունիքում և Սեւան, Սիւնիք, սեւորդիք անվանումները, որոնց նույնարմատությունը նկատել է դոկտ. Դ.Ալիշանը: Ուրեմն սիւնի-սիսակ և գեղնի-հայ բառագույգերի առաջին անդամը ծագում է ցեղի զլխավոր աստծու անունից:

Հնդեվրոպական ամբողջի աստծու անունը կազմվում էր *per- արմատով: Հայկական առասպելաբանության մեջ այդ անվան պահպանվածության մասին են խոսում հետևյալ փաստերը: 1/ Հայկական Շիրակ գավառը ուրարտական աղբյուրներում կոչվում էր Eriahi : 2/ հորի գետի ստորին ավազանի երկիրը կոչվում էր Հերք, բնակիչները՝ հերնի /վրաց. աղբյուրներում/. այս շրջանում են Շիրակի տափաստանը և Պատարա Շիրակի բնակավայրը: 3/ Հայկական նոր Շիրական նահանգի գավառներից էր Հերը /նույն անունը քաղաքով և դաշտով/. այստեղ են նաև Շիրական լեռները: Շիրակ անունը ընդհանրապես կապում են անտիկ աղբյուրների ստրամաթական սիրակ ցեղի հետ: Ամեն դեպքում դա եթե ոչ ցեղի, ապա գոնե երկրի անունն է: Er- , Հեր, Հեր ձևերը կարելի է համարել նույնական /հին հայերեն հ-ն թույլ էր հնչում և կարող էր չարտահայտվել ուրարտ. սեպագրում/, իսկ Հերը կարող էր առաջանալ *Herja -ից դրափոխությամբ/: Այդ դեպքում /թեպետև -նի-ն վրացերենում ցեղանունների բնորոշ վերջածանց է/ գեղնի-հայ, սիւնի-սիսակ բառերի համաբանությամբ հերնի-շիրակ բառագույյի առաջին անդամը կարելի է համարել Հեր /< *per- / ղիցանունից առաջացած: Թրակցիները նույնպես ունեին նույնանունը՝ Ἡρας աստվածը: *per- անունով հայկական ղիցաբնական կերպարի գոյությունը հաստատվում է նաև լեզվական փաստերով:

Ա.Ե.ՊԵՏՐՈՍՅԱՆ /Երևան/

ՆԱԽԱՀԱՅԵՐԵՆԻ ԿՐՈՂՆԵՐԻ ՏԵՂԱՅՆԱՑՄԱՆ ՀԱՐՑԻ ՇՈՒՐՋԸ

Հնդեվրոպական ամբողջային առասպելի կերպարների անուններից կազմված ուրարտական աղբյուրների էրիախի և Ուելիթունի , երկրները, , պատկանում էին առաջինը Etiahi/ni , երկրորդը՝ U(e)duri Etiahi ցեղախմբերին: Ըստ Ենսեն-Տաշյան-Դյակոնովի վարկածի՝ հայ ժողովրդի ինքնանվանումն առաջացել է խեթական պետության անունից -jo- մասնիկով /*ha^cjo/:

Etia- արմատում e-ն կարող էր արտացոլել զ-ի կամ a-ի փակ հնչյունը, իսկ սեպագիր u -ն հաղորդում է ն ա, ն օ հնչյունները, ուստի Etia -ից /resp. (h)at^cjo-, (h)at^cjo/ նույնպես կարող էր առաջանալ հայ-ո բառը: Etiani -ից ահպանվել են միայն հատուկ անուններ /ցեղանուններ, , թագավորներ, , անուններ, տեղանուններ ևն/:

Հայ ժողովրդի լեզվական պատկանելության մասին առավել միշտ

ինՖորմացիա կարող է տալ ցեղանունների վերլուծությունը:

Վերոհիշյալ Uelikuni -ին և Eriahi -ին կարելի է ավելացնել հետևյալները: Abilianihī - հայ. Աբելեանը, ըստ Մելիքիշվիլու ծագում է ուրարտ. abili - ,գումարել, հավաքել,, բառից: Հայ. աւել - արմատը հայ-հունարեն զուգաբանություն է, /*obhel -ից, որը հայերեն պետք է տար թերևս արել//Հ.Ամոյան/: Կարելի է ենթադրել, որ ցեղանվան մեջ պահպանվել է բառի բնիկ ծնը, իսկ աւել-ը ուրարտ. ազդեցության արդյունք է: Abuni - հայ. Հաունիք. կարելի է ենթադրել ծագած հաւ - ,պապ,, բառից /հմտ. Հարք, գուցե նաև Որդունիք գավառանունները/: Erikuahi -Մասեացոն: Կարելի է կապել հայ. երկու բառի հետ / Մասիսը երկզագաթ է/ կամ խեթ. hegur - ,զագաթ,, /< Hegur- , որը հայերեն պետք է որ տար /հ/երկ- /:

Aza - ,երկիր,, և ցեղ Արարատյան դաշտավայրում. եթե կապ չունի 'A դիցանվան հետ /հ.Դյակոնով/, ապա գուցե կարելի է համեմատել հայ. ազագել - ,չորացնել,, /< *azgh - ,այրել, չորացնել,,/ բառի արմատի հետ: Երկրի հետագա անվանումը՝ Այրարատ, նույնպես կարելի է կապել այրել բառի հետ /հեղեղատ բառի նմանությամբ/: Ս(1)teruhi - ըստ Ն.Հարությունյանի գտնվում էր Աբելեանքից հարավ /կան նաև այլ կարծիքներ/: Հաշվի առնելով ուրարտ. և 'հերթագայությունը, կարելի է կապել Հարք /< *həter-Հəter- / գավառի հետ, որը գտնվում էր ավելի հարավ, բայց հնում ըստ երևույթին շատ ավելի մեծ տարածք է զբաղեցրել /Ք.Հակոբյան/, հնարավոր է նաև տեղանվան կամ ցեղի տեղաշարժ:

է -ն/սպասելի էր է / կարող էր բարբառային տարբերության արդյունք լինել: Հմտ. ahiuni կարելի է կարդալ նաև ahiuni -ընակավայր Վանա ծովի շրջակայքում, Aiduni /, որը Ս.Երեմյանը կապում է Հայոց ժողի հետ/ երկրի շրջանում: Ahiuni -ն կարող էր -ի բարբառային տարբերակը լինել: Հմտ. նաև Urieuni, Uraiani, Ս(6)teruhi -ի ,արքայական,, քաղաքը և Հերեան - քաղաք Հարքում:

Հայերեն կարելի է ստուգաբանել նաև էթիոնիի որոշ ,թագավորների,, անուններ՝ Diuṣini , հմտ. դի + ծին /Գ.Նափանցյան/, Abiani, Irkuaini /հմտ. նույնարմատ ցեղանունները/, տեղանուններ՝ Uluani /ներկայիս Աբովյանի շրջանը/, հմտ. ողն / štel-uani- / Յ -ն s է հնչել/, հմտ. ստեղն, հասարակ մարդկանց անուններ՝ Aluani - Աղուան, Abilianī /ցեղանունից/, Tata, հմտ. հայ. Թաթ < Թաթ. /Հ.Ամոյան/ ևն: Ուրարտական արքյուններում այլուրեք չեն հանդիպում հայերենով ստուգաբանվող ցեղանունների, տեղանունների, անձնանունների շարքեր, այլ ընդհակառակը, մեծամասնությամբ են գալիս խուրիական, անառիկական արմատներ: Էթիոնիսի հիմնա-

կանում համապատասխանում էր հետագա Այրարատ նահանգի տարածքին: Այրարատն է եղել հայ քաղաքակրթության, պետականության, մշակույթի կենտրոնը: Այրարատում են գտնվել Հայաստանի ըուրոր մայրաքաղաքները /բացի Տիգրան 2-րդի կայսրություն Տիգրանակերտից/: Եվ ամենայն հավանականությամբ Այրարատն է եղել նաև հայ ժողովրդի կազմավորման օրրանը:

Մ. Հ. ԳՈՂՈՍՅԱՆ /Երևան/

ԲԱՅԱՆԱՆ ԿԱՊԱԿՑՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐԻ ՏԻՊԵՐԸ ՀԱՅԵՐԵՆՈՒՄ
ԵՎ ՖՐԱՆՍԻԵՆՈՒՄ

Հայերենի և ֆրանսերենի բայական համակարգերում նկատվում է որոշակի կոռուցվածքային և զործառական նմանություն: Դա պետք է բացատրել ոչ միայն նրանց ցեղակցությամբ, այլև, ըստ երևույթին, զարգացման ընդհանուր միտումով: Ֆրանսերենը վերլուծական լեզու է, ժամանակակից հայերենին նույնպես բնորոշ է վերլուծականությունը: Հատկանշական է, որ այս երևույթը երկու լեզուներում էլ առաջացած է հատկապես բայական համակարգում: Եվ հայերենում, և՛ ֆրանսերենում բավական լայն զործածություն ունեն բայական կապակցությունները (locutions verbales), որոնք առանձնակի հետաքրքրություն են ներկայացնում իմաստաբանական, ստուգաբանական, ժամանակական, շարահյուսական և ոճաբանական տեսակետներից: Դրանց զուգադրական ուսումնասիրության արդյունքները կարող են օգտակար լինել համակարգի թարգմանիչներին, ինչպես նաև ֆրանսերենի դասավանդման և ուսումնական ձեռնարկներ կազմելու համար: Բայակապակցությունները լեզվական ուրույն միավորներ են, որոնց բաղադրիչներից մեկը բայ է, մյուսը՝ այլ խոսքի մաս կամ անորոշ դերբայ: Մեր հաշվումներով թե՛ ֆրանսերենում և թե՛ հայերենում կան մոտ երկու տասնյակ կոռուցվածքային տիպեր, որոնք կարելի է բաժանել երեք հիմնական խմբերի. 1. ազատ կապակցություններ, 2. կայուն կապակցություններ, 3. դարձվածքներ:

Ազատ բայակապակցությունները միավորում են ըուրոր այն միասնությունները, որոնք կազմվում են խոսելու ժամանակ և որոնց բաղադրիչները լրիվ պահպանում են իրենց իմաստային և շարահյուսական ինքնությունը. aller à l'école դպրոց գնալ, lire un article հոդված կարդալ:

Կայուն բայակապակցությունները հանդես են գալիս որպես գաղափարի լեզվական միավորներ, որոնք գործածվում են իրենց բուն իմաստներով. avoir peur ,,, վախենալ,, , prendre garde ,,, զգուշանալ,, , գործի անցնել, փախուստի դիմել:

Երրորդ խմբի բայակապակցությունները կայուն միավորներ են, որոնց բնորոշ է բաղադրամասերի իմաստափոխությունը /լրիվ կամ մասնակի/. casser sa pipe, մահանալ,, , tondre sur un oeuf ,,, ժլատ լինել,, , գլուխը կորցնել, աչքից զցել:

Վերը շարադրվածից երեւում է, որ առաջին և երկրորդ տիպերին բնորոշ են ձևական և կառուցվածքային հատկանիշներ, իսկ երրորդին՝ իմաստաբանական:

Ն.Ժ. ՍԱՐԳՍՅԱՆ /Երևան/

ԼԵԶՎԱԽԱՂԸ ՈՐՊԵՍ ԼԵԶՎԱԿԱՆ ՍՏԵՂԵԱԳՈՐԾՈՒԹՅԱՆ
ԴՐՍԵՎՈՐՈՒՄ

Լեզվական ստեղծագործությունը լեզվի գոյությունը բոլոր փուլերում նրան մշտապես ուղեկցող երևույթ է և անխզելիորեն կապված է նրա փոփոխման ու զարգացման ընթացքին որպես դրա անհրաժեշտ նախապայման:

Լեզվական ստեղծագործությունը երկու հիմնական կողմ ունի.

1. Լեզվական նոր միավորների ստեղծում.

2. Լեզվական եղած միավորների նորոգի կիրառություն, այսինքն՝ դրանց այնպիսի գործածություն, որը սովորական ու համատարած չէ և մեծ մասամբ անսպասելի է:

Հատկապես խոսակցական լեզվում /դիտարկված օրինակները քաղված են ժամանակակից հայերենից/ լեզվական ստեղծագործությունը հաժախ է դրսևորվում որպես լեզվախաղ: Վերջինս իր բնույթով ու միջոցներով բազմազան է ու բազմաեսակ, ընդգրկում է լեզվի բոլոր մակարդակները՝ հնչյունական, բառային, քերականական:

Լեզվախաղին դիմող անձինք անտարբեր չեն խոսքի ձևի նկատմամբ, մեծ նշանակություն են տալիս դրան, ձգտում են նաև խոսքի ձևով ազդեցություն գործել, հաղորդակցումը դարձնել առավել տպավորիչ, ինքնատիպ, հեռաբերիչ ու դիպուկ: Հենց այս առումով էլ լեզվախաղը կապվում է խոսքի գեղագիտական գործառույթի հետ:

Լեզվախաղը կարող է դրսևորվել որպես ոմական տարբեր շերտերի, նույն լեզվի զարգացման տարբեր փուլերի, հասարակական զանազան տարբերակների, նույնիսկ այլ լեզուների միավորների հանկարծակի, անսովոր կիրառություն: Առանձնապես տիպական են լեզվախաղի այն տեսակները, որոնք իմաստային գույզորոշիչության խախտման արդյունք են:

Լեզվախաղը կարող է ոչ միայն լինել պարզ զվարճախոսություն, այլև խոսքին հաղորդել իմաստային տարբեր նրբերանգներ:

Ս.Ե.ՍԱՐԳՍՅԱՆ, Ն.Ա.ՄԱՆԱՍՅԱՆ /Երևան/

ԲԱՆԱՎՈՐ ԳԻՏԱՏԵԽՆԻԿԱԿԱՆ ԽՈՍՔԻ ԼԵԶՎԱՎԻԺՈՒՄԱԳՐԱԿԱՆ
ՎԵՐԼՈՒԹՈՒՔՅԱՆ ՄԱՍԻՆ

Բանավոր խոսքում լեզվական միավորների գործառնության օրինաչափությունների ուսումնասիրման գործում կարևոր դեր ունեն նյութի վերլուծության քանակային մեթոդները: Այդ կարգի ուսումնասիրությունները կնպաստեն առավել անհրաժեշտ լեզվական նյութի յուրացմանը օգտիմալ ժամկետում:

Ջեկուլցման մեջ փորձ է արվում պարզելու բառային միավորների լեզվավիժակազրական գործառնության օրինաչափությունները գիտատեխնիկական բանավոր խոսքում /հայերենի, ռուսերենի և անգլերենի նյութի հիման վրա/:

Այսպիսի միավորների համախականությունը պարզելու համար ուսումնասիրվել է անգլիախոս գիտնականների ժայնազրկած բանավոր խոսքը: Աշխատանքի առաջին փուլում 12.000 բառագործածության հիման վրա դուրս է բերվել չորսից բարձր համախականությամբ 509 բառային միավոր և շուրջ 200 հատկանշական բառակապակցություն:

Բանավոր խոսքի այդպիսի հավանական-վիժակազրական վերլուծության վերջնական արդյունքը կարող է օգտակար լինել ԵՀՄ-ների հիշողության ոլորտ բաժիններ կառուցելիս և կիրառական բնույթի այլ խնդիրների լուծման ժամանակ:

ԱՎՏՈՄԱՏ ԲԱԽԱՐԱՆԻ ԿԻՐԱԽԻՄԱՆ ՀՆԱՐԱՎՈՐՈՒԹՅՈՒՆԸ
ԲԱՌԱՎԱՋՄՈՒԹՅԱՆ ՊԱՏՄՈՒԹՅԱՆ ՆԱՐԱԳՐՄԱՆ ՀԱՄԱՐ

Ներկայումս բառակազմության գործընթացի նկարագրության համար հաջողությամբ կիրառվում է սերող քերականությունների ապարատը: Այսպես, օրինակ՝ սերման երկաստիժան կաղապարը /Սոբոլևա/ հիմնված է այն դրույթի վրա, որ մասնավոր լեզվի յուրաքանչյուր սերող քերականություն պետք է արտածվի որևէ ընդհանուր /ունիվերսալ/ սերող քերականությունից:

Այստեղից էլ՝ սերման ընթացքում կարելի է առանձնացնել 2 աստիժան. ընդհանուր կամ գենոտիպիկ և յուրաքանչյուր մասնավոր լեզվին հատուկ կամ Ֆենոտիպիկ կաղապար:

Սերման այդ գործընթացի առկայության դեպքում մասնավոր լեզվի բառերի կամ դարձվածքների բաղադրիչ բաղադրիչ փոխարինվում են գենոտիպիկ լեզվի համապատասխան R-օբյեկտներով: R- օբյեկտների նկատմամբ ձևական գործողությունների կիրառման արդյունքը համապատասխան R - բառի կամ R - դարձվածքի սերումն է, որ մասնավոր լեզվի տվյալ բառերի կամ դարձվածքների գենոտիպիկ կերպարը /պատկերն/ են:

Հայոց լեզվի L-կառուցվածք է կոչվում հայոց լեզվի բառերի այն դասերի բազմությունը, որոնք միավորված են բառակազմական գործընթացի ընդհանրությամբ, օրինակ. ձևավորում, առաջատկերում, բաժանում, մարզում, գերակառարում, ընդգրկում և այլն:

L - կառուցվածք է կոչվում R- բառերի ցանկացած ամբողջությունը, մասնավորապես, համադրող L- կառուցվածքը: Օրինակ, վերը նկարագրված L - կառուցվածքին համադրվում է R-բառերի հետևյալ բազմությունը.
 $R_2 R_3 R_2 O, R_2 R_1 R_2 O, R_1 R_2 O, R_1 R_2 O, R_1 R_1 R_2 O.$

Ընդհանուր դեպքում L - կառուցվածքների և R - կառուցվածքների միջև գոյություն ունեն միա-բազմանշանակ արժեք-համապատասխանություններ, այսինքն, յուրաքանչյուր L-կառուցվածք համապատասխանում է միայն մեկ R- կառուցվածքի, բայց R-կառուցվածքը կարող է համապատասխանել ավելի քան մեկ L - կառուցվածքի:

Օրինակ, $R_2 R_1 R_2 O$ կառուցվածքը համապատասխանում է հետևյալ L - կառուցվածքներին. կշռում, ձևում, պատժում և ձևող, ծխող, ժմեռող...

Քննարկենք ժամանակակից հայոց լեզվի բառերի կազմության պատ-

մության հայտնաբերման հարցը և ցույց տանք այդ նպատակի համար ավ-
տոմատ բառարանի /ԱՐ/ կիրառման հնարավորությունը:

Դիցուք, ընդհանուր դեպքում R -բառերն ունեն R_1^{n+1} 0 տեսքը,
որտեղ n -ը սերման տակտն է, իսկ R_1 -ն՝ հարաբերողները, որոնք որո-
շում են, թե ի՞նչ տակտերում և ինչպիսի՞ միջոցներով են սերվում մասնա-
վոր լեզվի համապատասխան բառերը:

Վերլուծելով ժամանակակից հայոց լեզվի L -կառուցվածքները,
կարելի է ընդունել հայոց լեզվի բառերի կազմության պատմության ա-
վանդական վերլուծության հետևյալ իդեալականացրած ուղղագիծը:

Ընդունենք, որ առաջին տակտում ելման բառը ներկայացվում է
 A հիմքի և a ածանցի տեսքով: Գործընթացը համարվում է ավարտված,
եթե ստացված A հիմքը ԱՐ-ի բառարանային միավոր չէ: Գործընթացը
համարվում է ընթանալիս ավարտված, եթե ստացված հիմքը ԱՐ-ի բառա-
րանային միավորն է, սակայն չի պարունակում թեքամասնիկ: Եթե ստաց-
ված հիմքը ԱՐ-ի բառարանային միավոր է և ընդգրկում է որևիցե a
թեքամասնիկ, պրոցեսը կրկնվում է $C = A$ դեպքում:

Նշենք, որ բնականորեն ավարտված գործընթացները նկարագրվում
են այնպիսի բառերի կազմության պատմությունը, ինչպիսիք են՝ արտա-
պատկերում, կցորդում, դասարանային:

Գործընթացն ավարտվում է հետևյալ բնույթի դեպքերում. տնա-
յին, բրդոռ, լուսավորություն:

Այսպիսի դեպքերում բառերի սերման պատմությունը պատկերված է
ոչ լրիվ: Դա տեղի է ունենում այն պատժառով, որ հերթական հիմքը
որպես բառարանային միավոր բացակայում է ԱՐ-ում: Սակայն նման դեպ-
քերում ԱՐ-ում հիմքը կարող է պարունակել իմաստային ուղղվածություն
դեպի որևէ նորմավորված բառարանային միավոր, որից կարող են շարու-
նակվել վերլուծության տակտերը: Այսպես՝ լուսավորչականություն →
լուսավորչական → /լուսավորչ ⇒ լուսավորիչ/ → լուսավոր → /լուս ⇒
լույս/ → լույս:

Այսպիսով, այն դեպքերում, երբ վերլուծության նկարագրված
գործընթացը ավարտվում է ընթանալիս, բառի կազմության պատմությունը
կարելի է ստանալ առանց բառարանային միավորների հադանիշները փո-
խելու: Այն դեպքերում, երբ վերլուծության ընթացքն ավարտվում է,
անհրաժեշտ է փոխել բառարանային միավորների հադանիշային նկարագրու-
թյունը հառուկ հադանիշների ներմուծման միջոցով:

ՄԱՐԴ-ՄԵԶԵՆԱ ՀԱՍՏԱՐԳԵՐՈՒՄ ԲՆԱԿԱՆ ԼԵԶՎՈՎ
ՏՐՎՈՂ ՀԱՐՑՈՒՄՆԵՐԻ ԶԵՎԱԾՈՒԹՅԱՆ ՎԵՐԱ-
ԲԵՐՑԱԼ

Ներկայումս ավելի ու ավելի մեծ տարածում են գտնում մարդ-
մեքենա հաշվողական համակարգերը: Նման համակարգերի ընդունումը հատկանշիչ
է ՀՀՄ-ի հետ քննականին մոտ լեզվով երկխոսության իրականացման հնարա-
վորության տոկայությունը: Այդօրինակ համակարգերի լեզվաքանական ա-
պահովումը, որպես նրանց ծրագրային ապահովման մի մասը, պետք է քնա-
կան լեզվով նախադասություն-հարցումների կառուցման որոշ ազատու-
թյուն ապահովի օգտառիչը համար: Ընդ որում նախադասություն-հարցում-
ները կարող են այնքան մեծածավալ լինել, որ էապես աժի ՀՀՄ-ով նրանց
մշակման ժամանակը: Այդ պատճառով նման դեպքերում նպատակահարմար է
նախադասություն-հարցումների նախնական ձևափոխությունը համարժեք փոք-
րածավալ նախադասությունների:

Մեծածավալության քանակական զնադատականը տալու համար անհրա-
ժեշտ է առաջին հերթին առնել նախադասության ձևական պատկերը: Այդ նպա-
տակով ներկայումս լայնորեն կիրառվում է կախվածությունների քերական-
ությունը: Նախադասության քանաձևերի միջև շարահյուսական կապերի վեր-
լուծության արդյունքն այն է, որ յուրաքանչյուր նախադասությանը հա-
մապատասխանեցվում է ինչ-որ ծառ, որն անվանվում է կախվածություն-
ների ծառ: Ընդ որում կախվածությունների ծառի հանգույցներին փոխ-
միարժեքորեն համապատասխանեցվում են նախադասության քառաձևերը, իսկ
աղեղներին՝ նրանց միջև եղած իմաստաշարահյուսական հարաբերություն-
ները: Գոյություն ունի գաղչների մեթոդ, որի հիման վրա քանական լեզ-
վով յուրաքանչյուր նախադասությանը փոխմիարժեքորեն համապատասխանեց-
վում է կախվածությունների որոշակի ծառ: Քանի որ կախվածությունների
ծառերի և քանական լեզվի նախադասությունների միջև գոյություն ունի
այդ փոխմիարժեք համապատասխանությունը, ապա նախադասության ցանկա-
ցած փոփոխությունը առաջ է բերում կախվածությունների ծառի համապա-
տասխան ձևափոխություն և ընդհակառակը: Բնական է, ուրեմն, ենթադրել,
որ նախադասությունների մեծածավալությունը արտացոլվում է կախվածու-
թյունների համապատասխան ծառով:

Ճ(ս) աղեղի բարդություն ասելով, հասկանում ենք կախվածու-
թյունների ծառի հանգույցների քանակը, որոնք ընկած են այդ աղեղի

տակ, իսկ կախվածությունների ծառի $\delta(x)$ հանգույցի բարդությունը կհաշվենք՝ օգտվելով $\delta(x) = d(x) + d(y) + \delta(u)$ ռեկուրենտ բնածավից, որտեղ $d(x)$ -ը x - հանգույցից ելնող աղեղների քանակն է, y -ը՝ այն միակ հանգույցը, որը աղեղով կապված է x -հանգույցի հետ, իսկ $\delta(u)$ -ն՝ y -հանգույցը x -հանգույցի հետ կապող աղեղի բարդությունը: X_0 զազաֆի համար ենթադրում ենք, որ $\delta(y)=0$ և $\delta(u)=0$: Այս դեպքում կախվածությունների $\delta(D)$ ամբողջ ծառի բարդությունը կարող ենք որոշել $\delta(D) = \sum_{x \in D} \delta(x)$ բանաձևով:

Կախվածությունների ծառի բարդության բնութագրերը՝ աղեղների և հանգույցների բարդությունները, արտացոլում են նախադասության մեծածավալության այնպիսի բնութագրումներ, ինչպիսիք են՝ երկու բառաձևերի միջև եղած շարահյուսական կապի երկարությունը և այն բառաձևերի քանակը, որոնք դեկավարվում են կախվածությունների ծառի տվյալ հանգույցին համապատասխանող բառաձևով: Ակնհայտ է նաև այն, որ զոյություն ունի կախվածությունների ցանկացած տրված ծառի բարդության հաշվարկման կանոնակարգը /ալգորիթմ/:

Հետևաբար, մեծածավալ նախադասությունը կարելի է ձևափոխել իրեն համարժեք փոքրածավալ նախադասության կախվածությունների բարդ ծառերը վերածելով պարզերի:

Կախվածությունների ծառերի համարժեք ձևափոխությունների համար օգտվենք D -քերականությունների ապարատից:

D -քերականություն կամ ծառերի քերականություն է կոչվում $D = \langle V, \{ \pi(D_y, D_z) \}, \{ \phi(D_y, D_z) \} \rangle$ նոյակը, որտեղ $1/V$ -ն ծառերի ոչ դատարկ, վերջավոր բազմությունն է, $2/\{ \pi(D_y, D_z) \}$ -ը՝ փոխարինումների կանոնների վերջավոր բազմությունը, ընդ որում՝ $3/\{ \phi(D_y, D_z) \}$ -ը ցուցիչներ են, որոնց օգնությամբ համապատասխանեցվում են D_y, D_z ծառերի հանգույցները:

D -քերականությունը կիրառելի է տվյալ D_x ծառի նկատմամբ, եթե $D_x \in V$ և զոյություն ունի D_y ծառերից մեկի գոնե մեկ համաձև ներթափանցումը D_x -ի մեջ, որտեղ $\{ D_y \}$ -ը փոխարինումների ծառերի բազմությունն է:

Որևէ D_x ծառ D քերականության միջոցով նվազ բարդության ծառի ձևափոխելու համար անհրաժեշտ են հետևյալ պայմանները. $1/D$ -ն կիրառելի է D_x -ի նկատմամբ, $2/D$ փոխարինումների բոլոր կանոնների համար իրականացվում է $\delta(D_z) < \delta(D_y)$ -ը:

ԲԱՆԱԳԻՏԱԿԱՆ ՀԵՏԱԶՈՏՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐՈՒՄ ԼԵԶՎԱԲԱՆԱԿԱՆ
ՄԵԹՈԴԻ ԿԻՐԱՌՈՒԹՅԱՆ ՄԻ ՓՈՐՁ

1. ՀԱՍՀ ԳԱ հնագիտության և ազգագրության ինստիտուտի բանահյուսական սկզբնաղբյուրների վավերագրման բաժինը ձեռնարկել է ժողովրդական խաղիկների համալիր ուսումնասիրումը: Այն նպատակ ունի բուրլոր կողմերից, հնարավորին չափ առարկայացված սկզբունքներով քացահայտել պատմամշակութային երևույթի, տվյալ դեպքում՝ ժողովրդական խաղիկների արտահայտչական դիտվածքի, կառուցվածքի, ձևի և բովանդակության խնդիրները:

2. Խրագործվող աշխատանքի մի ուղղությունն էլ բառային թեմատիկայի հետազոտումն է, որը կատարվում է մեր կողմից: Հիմնական ելակետ ունենալով քանակական վերլուծությունը, նպատակ ենք ունեցել բառային-բառարանագրական սկզբունքների օգնությամբ քացահայտել խաղիկների թեմատիկ և զեղարվեստական արտահայտչականության, պատկերավորման մի շարք հատկանիշներ:

3. Բառարանային մեթոդը վաղուց է հայտնի որպես զեղարվեստական և մշակութային երևույթների հետազոտման առանձին և արդյունավետ միջոց: Մենք փորձ ենք կատարել միավորելու բառարանագրական տարբեր մեթոդների ընձեռած հնարավորությունները՝ ստանալու որակապես և մեթոդաբանորեն նոր, առավել ամբողջական արդյունք, այդ նպատակով համատեղ կիրառելով համաքարքառ-թեզաուրուսների, համախանութային և թեմատիկ բառարանների սկզբունքները: Այս մոտեցումների համակցումը հնարավորություն է տալիս առավել լիակատար և քաղաքականորեն ներկայացնել խաղիկների ներքին բովանդակությունը, պատկերային աշխարհը, պարզել տվյալ բառի տեղը հորինվածքում, նրա մոտիվային և տարբերակային արժեքը, կատարել բառերի տեղային, բարբառային համարժեքների ընտրություն և այլն:

4. Բացի իր բուն՝ բանազրկական նշանակությունից, մեր աշխատանքը, կարծում ենք, կարող է հետաքրքրություն ներկայացնել նաև լեզվաբանության տարբեր մասնագետների, զրականագետների, իսկ նյութի ընդգրկմամբ՝ նաև ազգագրագետների համար: Այս իմաստով զեկուցումը նպատակ ունի լեզվաբանների շրջանում քննարկելու վերը նշված սկզբունքների կիրառության արդյունավետությունը:

АРМЯНСКИЕ ЗАЙМСТВОВАНИЯ В ДИАЛЕКТАХ И ГОВОРАХ АЗЕРБАЙДЖАНСКОГО ЯЗЫКА

(на материале азербайджанских говоров Красносельского, Иджеванского и Сисианского районов
Армянской ССР)

Уже несколько веков азербайджанский и армянский народы живут бок о бок и это, разумеется, не могло не найти отражения в экономических, политических и культурных связях между ними. Языковая сфера в этом смысле не является исключением, поэтому в языках, носители которых проживают на одной и той же территории или по соседству, наблюдаются различные заимствования.

В речи азербайджанцев, проживающих в Красносельском, Иджеванском и Сисианском районах Армянской ССР употребляются армянские заимствования, о происхождении которых носители этих говоров часто даже не догадываются. Эти заимствования нередко подвергаются соответствующей фонетической адаптации. По значению и фонетическому составу их можно разделить на три группы:

1) слова, которые не изменились ни по значению, ни по фонетическому составу;

2) слова, значение которых сохранилось, в то время как фонетический состав подвергся изменениям;

3) слова, которые изменились как по значению, так и по фонетическому составу.

I. Армянские заимствования первой группы немногочисленны и наблюдаются, в основном, в азербайджанских говорах Красносельского и Иджеванского районов, например: март "мужчина", ма рик "мать", керри "дядя по матери", хогов "собрание", а рик "отец", ас "хлеб", шунан "съедобное растение; цветок лилия".

II. Слова второй группы составляют большинство армянских заимствований, например: гамас-гамас "потихоньку", (арм. ցաւարակ - "башня"), хымар "шест, кол", чан "блюдо", чаваран "столовая" (Красносельск, Иджеван), маснакет "специалист" дыга "мальчик", ахчых "девочка" (Красносельск, Иджеван, Сисиан), чоранос (Сисиан) // чоранос (Иджеван, Красносельск) "сушилка для табака" и др.

III. В качестве примера третьей группы заимствований, можно

привести следующие слова: эштарэх "силосная яма", арсян (Сисиан) "женщина" (в армянском арс - "невеста"), пахн (Красносельск, Иджеван) "1. заполнять; 2. окликать; удалять, загнать" (арм.: пахир - "убеждать") и трел (Красносельск, Иджеван) "уважение; почет" (в арм. брел - "держать").

Как и в азербайджанском литературном языке, так же в диалектах и говорах путем прибавления к заимствованным словам азербайджанских словообразовательных аффиксов образуются новые слова. Не являются исключением и азербайджанские говоры анализируемых районов, например: гдрезд - "1. ломать; 2. бить" (Красносельск, Сисиан), ана атдых "собственность" (Сисиан).

Кроме приведенных, в докладе рассмотрены такие заимствования, как ашор "трудодень", андыр "без хозяина", ба есд "склад", ба аг "охранник", на ага "председатель", огагавар "звеньевой", дашдаварган "полевой бригадир", ешв аб "бухгалтер", банаг "служба в армии" и др.

Приводимый нами материал представляет определенный интерес с точки зрения изучения азербайджанско-армянских языковых контактов. До настоящего времени данная сторона проблемы подробно не рассматривалась, но она, без сомнения, найдет свое полное решение в будущих исследованиях.

Р.ВАЛДМАНЕ, Я.ВАЛДМАНИС (РИГА)

О СТИЛИСТИЧЕСКОЙ КВАЛИФИКАЦИИ ТЕРМИНОЛОГИЧЕСКОЙ ЛЕКСИКИ

1. В словарях, фиксирующих неологизмы, например, английского, французского, русского языков, термины составляют от 50% до 80% новых слов и значений. Это значит, что лексика развитых языков пополняется в значительной степени за счет терминов. Этим можно объяснить и то пристальное внимание, которое уделяется терминологии со стороны лексикологов, лексикографов, стилистов.

2. Большинство всех терминов функционируют только в своем подъязыке, лишь меньшая часть терминологической лексики получила распространение за пределами своего подъязыка и только эта часть должна входить в толковый словарь литературного языка. Составителей толкового словаря литературного языка интересует не

место термина в подъязыке, а его место в литературном языке.

3. Проблемная ситуация в решении вопроса о стилистической характеристике терминов состоит в том, что нужно ответить на два частных вопроса:

1) обладают ли термины стилистическими потенциями в специальной сфере или нет, а если обладают, то все ли или часть их;

2) обладают ли термины стилистическими потенциями при вынесении их за пределы сферы специального употребления, и если обладают, то все ли или часть их.

Чтобы ответить на эти вопросы, следует определить функциональные стили языка. В зависимости от общественных функций целесообразно выделить пять стилей: научный и научно-популярный, официально-деловой, публицистический, литературная форма разговорного стиля и стиль художественной литературы. Нормам литературного языка соответствуют все названные здесь стили, кроме стиля художественной литературы.

Считаем, что бывают термины без стилистического потенциала и термины с этим потенциалом. Поэтому было бы целесообразно наличие этого особого статуса отметить в толковом словаре литературного языка с помощью соответствующих лексикографических средств.

Изучение термина вне обычной сферы его функционирования дает важный материал как в общелингвистическом плане, так и в плане культуры речи.

Н.А.ВАЛК (ТАРТУ)

КОГНИТИВНАЯ КАТЕГОРИАЛЬНОСТЬ РЕЧЕВЫХ ВОПРОСОВ

I. Когнитивное развитие человека в онтогенезе основано на выделении двух систем отношений между предметами объективной действительности. "В первой системе предметы выступают как известные качественные определенности, характеризующиеся признаками, выражающими их собственную природу" (Поддьяков). Во второй системе отношений "предметы и явления, включаясь в систему действительности, становятся элементами ее предметного содержания и выступают уже в качестве цели, условий, средств и т.д." (он же). Система знаний человека идентична системе отношений реального мира - внутриобъектных и межобъектных связей. Познанное на уровне

внутреннего содержания объекта, т.е. на уровне значения и на межобъектном уровне, т.е. на уровне смысла, выражается в языке лексически и грамматически.

2. Система знаний состоит, во-первых, из познания человеком системы внутриобъектных отношений как таковых и, во-вторых, из конкретных элементов знания — заполнителей познавательной системы. Сама гносеологическая система, включающая различные категории внутриобъектных и межобъектных связей, может быть выражена в языке названиями отдельных категорий: объект, признак, действие, место, причина, время и т.д. (Сильдмяэ). Заполнителями гносеологической системы являются знания об объектах, о месте, о времени, о различных признаках. В межличностном общении человек использует речевые вопросы для заполнения пробелов в познавательной системе новыми знаниями об объектах, причинах, о времени и т.д., а также для определения места нового элемента в одной из категорий познавательной системы. С момента овладения вопросами система знаний ребенка начинает резко увеличиваться. Овладение уже первым вопросом "что (кто) это?" является началом новой эпохи его развития (Стерн). Вопросы направлены на определение познавательных позиций объекта, и потому овладение вопросом можно рассматривать как овладение языковым выражением одной из категорий гносеологической системы. "Мне хотелось бы не столько сообщить вам сведения, дать ответы на ваши вопросы, как научить вас спрашивать", писал А.Н.Герцен в "Опыте беседы с молодыми людьми".

3. Усвоение вопросной формы получения знаний осуществляется через общение. Наши исследования показали, что вопросы имитационного характера, играющие на начальных этапах усвоения спрашивания несомненно большую роль, заменяются впоследствии вопросами, имитирующими только способ спрашивания, тогда как содержание вопроса заполняется элементами актуальными в данный момент для говорящего, что придает вопросам творческий характер. Вопросы, которые задаются окружающим детям, направлены чаще всего на проверку знаний ребенка. Проведенный нами эксперимент показал, однако, что в диалоге с детьми взрослые довольно часто задают вопросы и там, где не ожидают получить ответа. Описание действительности взрослыми идет не только через повествование о мире, но и через объяснение мира в форме вопросов-ответов.

Одной из важных функций вопросов взрослого к ребенку является функция категоризальной систематизации знания.

4. В исследуемых диалогах было выявлено несколько речевых приемов так называемого непреднамеренного обучения вопросно-ответной организации знаний. Самый распространенный прием — постановка нескольких специальных вопросов, затем общего вопроса и следующий за ним утвердительный ответ самого спрашивающего. Этой цели служили все типы смешанных вопросов, а также повествовательные предложения, в которых последнее слово заменяется вопросом, на который говорящий, не ожидая ответа собеседника, отвечает сам.

5. Полученные данные позволяют предполагать тесную связь вопросной системы с организацией знаний человека.

Т.И.ГВАНЦЕЛАДЗЕ (ТБИЛИСИ)

ОБ УСТАНОВЛЕНИИ СЛОВАРНЫХ ФОРМ НЕКОТОРЫХ АБХАЗСКИХ ИМЕН

1. Для определения словарной формы абхазских имен существенное значение имеет установление статуса начального гласного *а* : принадлежит ли данный гласный к основе (чезр. корню).

2. В абхазском имеются две противоположные тенденции:

а) в некоторых именах (в основном в заимствованных) корневой гласный *а* воспринимается как абхазский префикс общей формы и опускается во многих словообразовательных формах (например, *avtobuz* , но *vlobuzk* "какой-то автобус"...);

б) вторую группу составляют имена (как собственно абхазские, так и заимствованные), в которых начальный гласный *а* не принадлежит корню, но все же выявляется в отмеченных выше формах (например, *a- kəɬwa* "грузин", *d- kəɬwəwp* || *d-a-kəɬwəwp* "он грузин"...).

ОБ ОДНОМ ПРИНЦИПЕ РАСПРЕДЕЛЕНИЯ СИНОНИМИЧНЫХ
АФФИКСОВ В ГРУЗИНСКОМ ЯЗЫКЕ

1. В грузинском языке в одной и той же морфологической функции могут употребляться различные аффиксы. Анализ фактического материала убеждает, что дистрибуция синонимичных аффиксов в отдельных случаях зависит от опорной морфемы. Опорной мы называем морфему, к которой непосредственно присоединяется тот или иной анализируемый формант. Так, например, в форме *a-ʒen-d-e-s* "чтобы было построено" сегмент *ʒen* является опорной морфемой для суффикса *-d*, суффикс *-d*, в свою очередь, служит опорной морфемой для суффикса *-e*, а последний — для суффикса *-s*. Таким образом, опорная морфема может быть и корневой и суффиксальной. Тип образования зависит от структуры опорной морфемы (является ли она огласованной или неогласованной) и свойства огласованной морфемы (редуцируема ли она или нередуцируема).

2. Структура опорной морфемы играет решающую роль в морфологии грузинского языка:

а) в новогрузинском языке из суффиксов субъектного третьего лица *-s* и *-a* суффикс *-a* присоединяется к слоговой редуцируемой опорной морфеме, а *-s* употребляется при нередуцируемых слоговых опорных морфемах;

б) дистрибуция синонимичных суффиксов II сослагательного *-a* и *-e* в древнегрузинском языке заключается в следующем: суффикс *-e* присоединяется к глаголам с опорной морфемой, содержащей чередующийся с нулем гласный *a*, а в остальных случаях выявляется формант *-a*;

в) распределение суффиксов аориста в новогрузинском языке *-i* и *-e* также зависит от структуры опорной морфемы: при слоговой редуцируемой и неслоговой опорной морфеме наличествует формант *-i*, а при слоговой нередуцируемой морфеме функционирует *-e*.

ПРОИСХОЖДЕНИЕ И СТАНОВЛЕНИЕ НЕКОТОРЫХ РЕГУ-
ЛЯРНЫХ КОМПОНЕНТОВ СЛОЖНЫХ СЛОВ В АРМЯНСКОМ
ЯЗЫКЕ (по материалам Србуи Лисициан)

1. Древность словосложения как способа словообразования доказывается обилием сложных слов, относящихся к древним эпохам развития армянского языка. Не все эти слова дошли до нас в своем первообразном виде. Компоненты сложных слов подвергались переосмыслению, деэтимологизации. Часто установление их изначальных значений требует специальных исследований.

2. Поиск первоначальной семантики сложных слов следует вести с учетом того факта, что сложные слова часто являются продуктом сознательного словотворчества. Этот способ словообразования широко представлен в армянском языке, в котором создание сложных слов не связано с какими-либо трудностями формального или семантического плана в силу низкого порога ограничений. Словосложение наиболее естественный способ словообразования в армянском языке.

3. Возникновение сложных слов, как и всех новых слов, обычно связано с мощным экстралингвистическим импульсом. Таким импульсом является развитие техники, производства, искусств и т.п.

4. Исследуя древние театральные термины армянского языка мы обнаружили целый ряд сложных слов с компонентами, которые подверглись переосмыслению и уже в этом переосмысленном виде довольно продуктивны и регулярны в современном армянском языке.

5. Существительное *պար* означало "маска". В этом значении оно входило в состав довольно обширного ряда сложных слов: *գլխապար*, *կնիքապար*, *սաղապար*, *լուսապար* и т.п. В дальнейшем, однако, эта модель перестала обслуживать только театральную терминологию. Компонент *պար* подвергся обобщению, столь характерному для регулярных компонентов сложений, и приобрел значение "образ". Изменилась и его частеречная принадлежность. В современном армянском слова, созданные по этой модели, являются прилагательными, т.е. данная модель синонимична русской модели прилагательных с компонентом -образный. Перечисленные выше термины также сохранились, но уже как прилагательные и с современным прочтением значения компонента.

6. Компонент *նոր* употребляется в современном армянском

только в значении "новый". Раньше, однако, он имел и другое значение – "новая луна, месяц, новолуние". Это значение было активно в театральных терминах, особенно в связи с представлением астральных амфов. Именно это значение реализовано в словах *Կօրափարզ*, *Կօրաշաւիւրի*, *Կօրաշնչաւ*, которые активно употреблялись в театральной терминологии. Косвенным доказательством того, что истоки регулярности компонента *Կօր* кроются именно в театральной лексике, служит этимология слова *Կօրափարզ*. Внутренняя форма этого слова (значение – "новобрачный") смазана в современном армянском по той причине, что компонент *Կօր* соотносится со значением "новый", а следовательно означает "нововенчанный", хотя означало "увенчанный новолунием". Новолуние было символом богини *Անահիտ* которая, как и греческая Артемида, носила знак серпа – месяца на лбу. В дальнейшем этот компонент стал осознаваться только как "новый" и довольно регулярен в современном армянском.

7. Таким образом, приведенные регулярные компоненты сложения первоначально "обслуживали" лишь узкую сферу театральной терминологии, но затем расширили сферу своего употребления на всю лексику языка. Поиск истоков моделей сложных слов нельзя в строгом смысле назвать этимологией. Это скорее предмет исторического словообразования, так как в нашем случае вопрос заключается в уточнении исторической внутренней формы сложений.

М.Г.ДАНИЕЛОВА (ТБИЛИСИ)

ПАРАДИГМЫ СЛОВООБРАЗОВАТЕЛЬНЫХ ГНЕЗД ДЕМИНУТИВОВ

1. Парадигматические связи в словообразовательных гнездах деминутивов определяются как отношения тождества и различия между любой парой слов в гнезде. Модификационный тип словообразовательного значения рассматриваемой категории существительных предполагает построение типологии парадигм с учетом лексико-грамматической отнесенности исходного слова, варьирования деминутивных суффиксов в парадигме.

2. Количество парадигм в словообразовательных гнездах может колебаться от одного до четырех. Парадигмы деминутивов I ступени деривации являются самыми многочисленными по составу и

разнообразными по структуре (зафиксировано 100 моделей). Моделирующая способность парадигм обратно пропорциональна их количественному составу. Многочисленные парадигмы, как правило, носят индивидуальный характер. Среди них моделирующей способностью отмечены деминутивы одушевленных существительных. На II и последующих ступенях деривации парадигмы представлены одним членом и схожими структурами.

3. В парадигмы могут объединяться деминутивы различной стилистической окраски, с идентичными суффиксами, которые либо меняют родовую принадлежность исходного слова, либо вызывают изменения в его основе: *народушка-народушко*, *дубравушка-дубровушка* и т.д. Ряд парадигмы представлен деминутивами с суффиксом *-ишк-*: *учителишка-учителишко*, *фрачишка-фрачишко*.

4. Радиальная зависимость между деминутивами и исходным словом гнезда на уровне мотивационных связей в парадигмах проявляется следующим образом:

а) все члены данной парадигмы имеют одно общее лексическое значение, т.е. образуются от одних и тех же лексико-семантических вариантов (ЛСВ) исходного слова;

б) лексические значения членов парадигмы могут совпадать частично, т.е. дериваты мотивируются общими и индивидуальными для них ЛСВ исходного слова;

в) общее лексическое значение деминутивов одной парадигмы реализуется его различными оттенками, т.е. деминутивы образуются от различных ЛСВ исходного слова.

К АНТРОПОНИМИИ АРМЯН МОЛДАВИИ ПО ДАННЫМ
ПЕРЕПИСЕЙ 1772-1774 гг.

В "Переписях" (Молдова ын эпока феодализмулуй. Водумул VII. Партя I. Партя II. Реченсэминтеле популацией Молдовой дин аний 1772-1773 ши 1774. Кишинэу, 1975) зарегистрированы 354 армянина /главы семей/, на которых приходится 124 мужских антропонима (в исследуемом источнике встречается всего лишь одно женское имя - Мария, армянка).

На 26 имен (20,9% от 124 имен), которые имеют частоту 5 и более, приходится 208 человек (или 59% от 354). К наиболее распространенным из 26 имен относятся имена: Аритон/Аротин/Харитон (23 чел.), Штефан/Штефэника (15 чел.), Ованес (14 чел.), Гарабет/Дарабет/Карабет/Харабет (12 чел.), Кресте/Крести/Крестя/Кресте/Хресте (12 чел.), Глигори/Григоре/Григори (11 чел.), Якоб/Яков (10 чел.), Богдан (9 чел.), Вартан/Вортан/Вьртан/Вэртан (9 чел.), Некула/Некулай/Некулау/Никола (9 чел.), Георги/Георгий (7 чел.), Киркор/Киркори/Кирку (7 чел.), Мане (7 чел.), Черкез (7 чел.) и др.

Все 124 календарные и некалендарные имена, носимые армянами Молдавии, нами подразделены на четыре группы: армянские, молдавские, турецкие, славянские.

К традиционно армянским (происхождение собственно армянских и армяно-кавказских имен для армян Молдавии указанного периода здесь нами не рассматривается) относятся: Авак (1), Аведжк/Авиджкэ (2), Агоп/Агопу/Агопша (5), Аракелу/Аракел (3), Аритон/Аротин/Харитон (23), Асфадур (2), Багдасар (3), Бедрос (1), Вартан/Вортан/Вьртан/Вэртан (9), Гарабет/Дарабет/Карабет/Харабет (12), Кивор (1), Киркор/Киркори/Кирку (7), Левэнт (1), Манок/Манук (3), Могырдеч/Могырджич/Мэгырджич/Мэгэрдич (4) Мкрджич/Мкртич, Ованес (14), Саркез/Саркиз (5), Саракет (1), Торос (3), Уракез (1), Хачадур (3) и др.

Среди заимствованных армянами молдавских имен и вариантов этих имен встречаются: Богдан (9), Ионицэ (2), Крэчун (1), Худубей (1), а также имена, оформленные молдавским артиклем -л: Маркул (1), Махул (1), Микул (1), Урсул (1), Франгул (1), Янкул (1) и др. Касаясь молдавско-армянских заимствований,

необходимо отметить, что в "Переписях" встречаются и такие имена армян Молдавии, как: Андрей/Андриеш/Андрій (4), Александру/Санду/Сандул (4), Дәниэла (1), Илиеш/Илий (5), Петре (5), Тоадер (5), Штефан/Штефаникэ (15), которые известны в армянском именнике еще в III-IV веках, но в "Переписях" встречаются в адаптированной (молдавской) форме.

В свою очередь молдаванами были заимствованы от армян некоторые имена (ср. молд. фамилии: Аракелу/Арәкелу, Вартик, Багдасару, Гадустян, Налбандяну и др.), которые, однако, по настоящее время не привлекли внимания исследователей.

Менее распространенными среди армян Молдавии в XVIII в. являются турецкие (перенесенные) имена: Айнас (2), Алты (1), Бунар (1), Мурат (2), Узун (1), Хаджи (5), Черкез (7), Юсуф (1). Славянские (русские) имена представлены в антропонимиконе армян Молдавии (ко времени проведения переписей) лишь именем Иван 6). К указанному времени у армян Молдавии не зафиксированы фамилии в настоящем нашем понимании.

Частота употребления и преобладание тех или иных имен среди армян Молдавии в XVIII в. находились в прямой зависимости от степени глубины взаимных контактов между армянами и молдаванами, различий и единства духовной (и в частности христианской) культуры этих народов, социально-экономической жизни и военно-политической ситуации Молдавии и Армении в указанный период.

Исследование результатов "Переписей" населения Молдавии 1772-1774 гг., которые содержат ценные сведения и по имущественному положению армян, а также о занятиях последних, позволит полнее изучить и познать антропонию как молдаван, так и армян Молдавии, ряд диалектных особенностей языка армян, будет способствовать более глубоким исследованиям по истории этих народов.

В.И.КИКИЛАШВИЛИ (ТБИЛИСИ)

ОСОБЕННОСТИ ВЫРАЖЕНИЯ ГРАММАТИЧЕСКИХ КЛАССОВ В ХИНАЛУГСКОМ ЯЗЫКЕ

I. В лезгинских языках имеется классное, личное и классно-личное спряжение. В некоторых языках (лезгинский, агульский)

классное спряжение утрачено, личное же не развито,

2. При классном спряжении экспоненты грамматических классов выступают в виде префиксов, суффиксов и инфиксов.

3. В хиналугском языке, кроме основных показателей грамматических классов, (за исключением -d -) используются вторичные классные показатели - форманты местоименного происхождения, совпадающие с формой номинатива указательных местоимений.

4. Сравнение с близкородственными языками (крызский, будухский) дает возможность предположить, что формы указательных местоимений хиналугского языка (du, dā, ži "этот" возникли вследствие утери основы an=; элементы же du (I кл.), dā (П,Ш кл.), ži (IV кл.), используемые и в роли классных формантов при спряжении глагола) являются древними показателями грамматических классов, взявшими на себя функцию указательных местоимений.

М.В.КУДРЯВЦЕВ (ВИЛЬЮС)

ОБРАЗНО-РЕЧЕВАЯ ТИПОЛОГИЯ ПОЭЗИИ П.СЕВАКА И

Ю.МАРЦИНКЯВИЧЮСА

Объектом анализа в настоящей работе послужила поэзия двух крупнейших мастеров слова национальных литератур - армянина П.Севака (ПС) 1924-1971 и литовца Ю.Марцинкявичюса (ЮМ) 1930.

В качестве материала для исследования были избраны следующие источники: у ПС - "поэзия I-ого тома" / *Գրքի 1-րդ տոմար*, 1972/ - условно обозначена в работе как первый период творчества /I/, "поэзия II-ого тома" - второй период /II/; у ЮМ - сб. " Sena abėcėlė/"Старая азбука"/, v., 1969, поэма " Siena " /"Стена"/, v., 1965 - условный первый период /I/, сб. "Būk ir palaimink " /"Будь и благослави"/, v., 1970 - второй период /II/.

I. В результате сопоставления частотных списков лексики ПС и ЮМ, которые охватывают все имена существительные анализируемых произведений, выяснилось, что поэтический словарь ПС в основном не претерпел резких изменений, армянский поэт шел по пути дальнейшего развития и обогащения особо значимой для него лексики; у ЮМ во II период уменьшается количество разных слов, однако круг ключевых слов видоизменяется и несколько увеличивается,

Причем употребляются они с высокой интенсивностью, что, несомненно, отражает определенные одвиги в художественном мировосприятии поэта в целом.

2. ПС и ЮМ отдают щедрую дань как интернациональной, апробировавшейся мировой поэзией символической, так и национально мотивированным словам-символам /напр., у ПС это *шар, шарпир, шар* у ЮМ - *gizia* /лес/, *zdyz* /рожь/, *zoltys* /уж/ и др./. Если в I период ПС использует национальную символику в духе поэтических традиций, *„Uf, fu zjprybir.../.../ fu gn vshynln vsh' /vshynlnrg ni vpr gn vshynlnrybri vshyri qrw, /gn vshynlnrybri qvlnyri kvlyu /1,505/,* то впоследствии у него обнаруживается тенденция к переосмыслению, даже разрушению символов-штампов, напр.: *Uf vshyrybri byzlnu, vshynly qvlyqvybry / hr byly qvlybrybry t byq vshynly vshyn /11,140/. ЮМ в I период в основном использует те традиционные признаки символов, которые заложены в них еще литовской фольклорной и близкой к ней литературной традициями, но в дальнейшем происходит как бы перераспределение этих признаков. семантика слова обновляется и обогащается, напр.: Губы посеяли слово. /Земля проанесла зерно. /Хаворонок взомел-светло /BP, 61/.*

Поэты создают и свои индивидуальные символы, в которых общезыковая семантика слова дополняется субъективными приращениями. Для ПС это громоотвод / *zshyryqy* /, символизирующий решимость поэта заслонить собой людей от гроз и бурь жизни, принять на себя ее удары: *by vshyryqyly vshyly vshyryly, / vshyly vshyryly tly byq vshyryqyly, - /vshylyly u zshyryly, u zshyryqyly /1, 366/. У ЮМ социально-историческое предназначение его поколения, связь времён воплощается в образе деревянного моста: А тогда на вопрос: УСТАЛИ /тут же ответ: ОСТАЕМСЯ /если не металлическими арками мостов, /то хотя бы сваями для небольших мостков / SA 243/.*

3. Уже в I период лирика ПС обнаруживает удивительное лексическое "многоголосие"; синтез разных по своей функциональной закреплённости слов позволяет поэту под новым, "современным" углом взглянуть на традиционные для поэзии реалии, выявить свое ироническое отношение к косности и стереотипам. Подобное "совмещение" разнородной лексики характерно для всего творчества ПС, с годами оно усиливается и все более усложняется в ассоциативном плане. Научная терминология, общественно-политическая лексика за-

нимают видное место и в словаре поэзии ЮМ I периода, хотя интенсивности употребления, присущей стихам ПС, у него не наблюдается. Однако в дальнейшем удельный вес "лексики XX века" в стихах ЮМ резко уменьшается. В качестве сближающего обоих поэтов фактора следует отметить появление у ПС и ЮМ во II период творчества большой группы слов, обозначающих религиозно-библейские реалии, и это не новое "богоискательство", а скорее "обожествление" человека и природы, поиски новой интонации, по своей возвышенности и эмоциональному накалу созвучной древнему хоралу или литургии. Ср. названия сборников "Будь и благословен" /ПС/ - "Будь и благословен" /ЮМ/.

4. В творчестве ПС и ЮМ довольно часто встречаются схожие образные мотивы и ситуации. Для обоих поэтов чрезвычайно важна тема человеческого страдания, которая находит свое конкретное воплощение у ПС и ЮМ в образе физически обездоленного человека, инвалида /"одноглазый", "одноногий"/. Однако индивидуальное осмысление, семантика этого образа у каждого из поэтов различны: ПС включает его в оппозицию, "ненормальность" /физический недостаток творческой личности он противопоставляет "нормальности" /здоровью/ обывателя; у ЮМ образ "одноногого" имеет ярко выраженную антивоенную направленность.

Э.Р.ЛАССАН (ВИЛЬНЮС)

О СЕМАНТИЧЕСКОЙ СТРУКТУРЕ ПРЕДЛОЖЕНИЯ В ЯЗЫКЕ И РЕЧИ

Один из основных компонентов языка - семантическую структуру - обычно рассматривают как предикатно-актантную структуру предложения, где актанты отражают роли участников ситуации, обозначаемой высказыванием, а предикат - связывающие их отношения.

Вопрос о соотношении всей этой структуры и ее центрального элемента - предиката - разрешается двояко:

1) глагол как иерархическая вершина предложения определяет тип семантической структуры;

2) семантическая структура (= структура ситуации) обуславливает выбор говорящим определенного глагольного значения.

На уровне языка множество правильных предложений может быть построено в результате заполнения актантной рамки глагола. Процесс построения предложения следующий: предикат - актанты -- предложение.

В речи же высказывание соотносится со своим референтом - ситуацией, информация о которой и может составлять коммуникативные намерения говорящего. Прежде чем вербализовать ситуацию, говорящий, очевидно, ее структурирует, распределяя роли между участниками ситуации (ср. выбор предиката в ситуациях "купить - продать", "выиграть - проиграть", обусловленный тем, что или кто находится в центре внимания говорящего). Порождение высказывания можно изобразить следующим образом: ситуация - актанты - предикат - высказывание.

Так как коммуникативные цели говорящего, в результате которых порождается высказывание, состоят обычно в передаче информации, то высказывание как единица речи может нести информацию, отсутствующую у предложения как единицы языка. Так, предложения типа человек ходит/идет, совершенно правильные с точки зрения языкового устройства, являются неинформативными в речевой ситуации так как говорящий, очевидно, обозначает ими ситуации, присутствующие и в модели мира слушающего. Недостающая информация восполняется включением новых актантов: человек идет в кино/ без шапки и т.д. Таким образом предикат в речи многоместнее, чем в языке.

Сказанное позволяет констатировать различие предикатно-актантных структур в языке и речи.

Л.Е.МАРКОСЯН (МОСКВА)

ПРЕДИКАТЫ СОСТОЯНИЯ В СЕМАНТИЧЕСКОМ АСПЕКТЕ

I. Понятие предикат и понятие состояние являются универсальными семантическими категориями, поскольку оба связаны с языковым выражением категорий мыслительной деятельности человека. Это означает, что их определения должны быть известным образом связаны с логикой. Идея выделения логической структуры речи принадлежит Аристотелю. В традиционной логике предикат - это

тот член предложения, в котором нечто говорится о субъекте как предмете речи. Форма отношения между субъектом и предикатом сводилась к атрибутивной связи, т.е. выражала предикат как некоторый признак, присущий предмету, названному субъектом. В современной математической логике /начиная от Г.Фреге и Б.Рассела/ предикат рассматривается как пропозициональная функция с зависимыми от него именными членами, представляющими собой область определения значений этой функции.

2. Термин "состояние" также восходит к Аристотелю. Согласно его "Категориям", к состоянию можно отнести две категории слов-обозначающих: 1//положение, 2/ состояние /обладание/. К первой категории относятся слова типа сидит, ко второй - типа одет. Ю.С.Степанов рассматривает категории Аристотеля как модель универсальной классификации предикатов. Следует отметить также, что состояние Аристотель определяет как одну из трех основных категорий /наряду с "сущностью" и "отношением"/ "являющихся одновременно категориями языка и категориями мысли". В работах последних лет /Ю.С.Степанов, О.Н.Селиверстова, Т.В.Булыгина/ можно отметить тенденцию к семантико-синтаксическому анализу предикатов вообще /и предикатов состояния, в частности/, концентрирующему свое внимание прежде всего на "глубинных", семантических свойствах предикатов.

3. В разных языках в функции предикатов состояния выступают слова различных частей речи, однако морфологический состав этих предикатов имеет определенное сходство. Это сходство имеет параллельное выражение на семантико-синтаксическом уровне, хотя можно отметить и значительные расхождения, как то: несовпадение лексического состава предикатов, связанное с ономастическими особенностями языков; различие структурных типов предложений с этими предикатами; определенные сдвиги семантической структуры предикатов в идентичных конструкциях и т.д. Многие слова категории состояния переводятся на другие языки /в частности: армянский, английский/ посредством глаголов или прилагательных. Следовательно, для плодотворного изучения данной категории необходим универсальный, семантический подход с учетом комплекса признаков, присущих словам этой категории в различных языках.

4. Последние годы ознаменовались новым подходом в изучении различных семантических типов предикатов в аспекте соотношения

их смысла с временной осью /З.Вендлер, Т.Гивон, О.Н.Селиверстова/. Возможности этого метода далеко не исчерпаны, поскольку он может помочь в уточнении состава предикатов различных типов, в частности – состояния; в разграничении особых подгрупп предикатов состояния с присущими только им структурно-семантическими и сочетательными особенностями; в определении универсальных семантических свойств предикатов состояния в различных языках, а также в выявлении специфики этих предикатов в составе высказывания в отдельно взятом языке. Для этой цели значительную роль может сыграть выделение дифференциальных семантических признаков, которые дают возможность, с одной стороны, отграничить предикаты состояния от других типов предикатов, и, с другой стороны, определить специфические виды предикатов внутри самой категории. К таким дифференциальным семантическим признакам, присущим в основном всем предикатам состояния, с разной степенью нейтрализации, относятся: актуализированность во времени, фазовость, статичность, неконтролируемость, относительная стабильность, неактивность, определенность во времени – "субъекто-направленность", поссесивность.

Т.С.МАТЕВОСЯН (ЕРЕВАН),
А.М.ШАХНАРОВИЧ (МОСКВА)

ОВЛАДЕНИЕ МОРФОЛОГИЕЙ В ОНТОГЕНЕЗЕ РЕЧИ В АРМЯНСКОМ ЯЗЫКЕ

1. Проблема овладения морфологией – одна из самых интересных в детской речи. В русском языке, как и в армянском, этот процесс протекает однотипно. Как отмечают многие исследователи /Слобин 1973, А.А.Леонтьев 1965/ овладение морфологией зависит от значений, стоящих за морфемами.

2. Форма повелительного наклонения в русском языке, также как и в армянском, появляется довольно рано, примерно в I.2. / ш'j I.2.II; 'sh-gh I.3.3./ . Одна из первых морфологических форм у армянского ребенка – форма отрицания с частицей չ, зафиксированная в возрасте I.3. / չի-չա, զի-չա I.3.I2; չիչա I.5.26./ . Чуть позднее в I.5. появляется уменьшительный суффикс

-իւ / լաւիւ по типу ասիւ, դաւիւ и т.д./ . Примерно в это же время, по нашим данным, появляется и определенный артикль в конце слова / գլորիւ I.5.27; անիւ լաւիւ I.6.17./ . Мы отмечаем первое появление форм множественного числа у армянского ребенка в возрасте I.9. / ձաւիւ գաւիւ I.9.10; էաւիւ I.10.2./ .

3. В возрасте I.2. нами отмечен ряд форм, который мы называем р е д у п л и к а т и в н ы м и, то есть с повторяющимися корнями слов, типа րա-րա со значением "открой" I.3.21. и со значением "хочу подняться" I.3.25.

Один из авторов, А.М.Шахнарович /1975 г./, выделяет процесс с в е р х г е н е р а л и з а ц и и в детской речи. Это явление присуще и речи армянского ребенка. Примером тому могут служить два последних примера, когда форма употребляется как универсальная для многих значений. К ним можно прибавить еще и форму րա-րա со значением "спать" I.2.26; րաւի' I.9.29; когда хочет закрыть дверь и когда хочет ее открыть.

4. Как отмечает И.М.Геодакян /1980 г./, понятие времени в армянском формируется сравнительно поздно, хотя языковые средства выражения, связанные с данной категорией, появляются в слове детей раньше. Однако главная особенность формирования морфологии состоит в последовательности овладения не столько формами выражения, сколько их значениями.

Р.С.МЕЛИКСЕЯН (МОСКВА)

ТИПЫ ВЗАИМООТНОШЕНИЙ МЕЖДУ ЦЕЛЕВОЙ УСТАНОВКОЙ РЕЧЕВОГО АКТА И ЕЕ ЛЕКСИЧЕСКОЙ ИНТЕРПРЕТАЦИЕЙ

Целевая установка речевого акта проявляется на разных уровнях языка: просодическом, синтаксическом и лексическом, которые взаимодействуют между собой. Форма речевого акта, адекватная его целевой установке, складывается из его просодических и синтаксических признаков, лексическое же выражение содержания целевой установки речевого акта является ее лингвистической интерпретацией.

В лингвистической литературе принято различать: а/ высказывания с повествовательной целевой установкой, форма которой

наиболее широка по объему и "бедна" по содержанию и, в силу своей немаркированности, чаще других сопровождается лексической интерпретацией; б/ высказывания с вопросительной целевой установкой, форма которой менее многозначна, чем предыдущая; в/ высказывания с побудительной целевой установкой, форма которой однозначно выражает побуждение к действию, хотя само понятие побуждения имеет много смысловых вариантов /требование, совет, просьба и т.д./. Следует отметить, что характер целевых установок зависит от определенных социальных /более или менее жестко выраженных/ иерархических отношений между собеседниками /особенно при высказываниях с побудительной целеустановкой/.

Интерпретация целевой установки речевого акта - это выявление его коммуникативного /прагматического/ значения лексическими средствами.

Критериями для выделения типов взаимоотношений между целевой установкой речевого акта и ее лексической интерпретацией являются:

1. Факт совпадения или несовпадения пропозитивного и интерпретирующего субъектов: в случае их совпадения, мы имеем дело с самоинтерпретацией /от первого лица/, в случае же их расхождения интерпретация исходит от собеседника /от второго лица/ или же от наблюдателя, который может быть также рассказчиком /от третьего лица/.

2. Грамматическая форма интерпретирующего слова или слов: глагол речевой коммуникации, эквивалентные им существительные, идиоматические формулы и т.д.

3. Место лексической интерпретации: она может быть включена в состав высказывания /внутрифразовая/ или же находиться за его пределами /внефразовая/. Внутрифразовая интерпретация присутствует: а/ в предложениях с косвенной речью, вводимой глаголами типа: "говорить", "спрашивать", "приказывать"; б/ в предложениях, включающих модально-вспомогательные глаголы типа: "хотеть", "мочь", "долженствовать" или соответствующие модальные слова. Внефразовая интерпретация служит для введения прямой речи /препозитивная или катафорическая/, или же для отсылки к ней при переходе от прямой речи к авторской /постпозитивная или анафорическая/, а также может присутствовать внутри прямой речи /интерпозитивная интерпретация/.

4. Функция лексической интерпретации: а/ нейтральная интерпретация, которая возникает в случае, когда интерпретирующая лексема ничего не добавляет к содержанию, выраженному синтаксической формой высказывания; б/ конкретизирующая интерпретация, которая служит для уточнения содержания целевой установки речевого акта, не очевидного из его синтаксической формы, а также опосредствует выявлению таких отношений интерпретирующего субъекта к содержанию высказывания, как: согласие/несогласие, понимание/непонимание, сомнение/уверенность в истинности, отрицание/утверждение и т.д.; в/ трансформирующая интерпретация, которая имеет место тогда, когда лексическая интерпретация семантически не согласована с синтаксической формой соответствующей целеустановки.

Изучение взаимоотношений между двумя формами выражения целевой установки речевого акта – синтаксической /просодической/ и лексической – представляет один из аспектов исследования связи между речевым актом и его металингвистическим описанием.

Н.К.РЯБЦЕВА (МОСКВА)

ЯЗЫКОВАЯ СЕМАНТИКА И ИНФОРМАЦИОННЫЕ ПРОЦЕССЫ В ОБЩЕСТВЕ

1. В информационной модели современного общества можно выделить два основных аспекта – технологический и социальный. Основную семантическую нагрузку в последнем аспекте несут так называемые языки для специальных целей, или социолекты, расширение сферы информационного воздействия которых сопровождается разнообразными лингвистическими, в том числе и семантическими явлениями.

2. Развитие науки и техники, интенсификация информационных потоков от науки к производству оказывают влияние не только на специальные языки, но и на язык вообще, предъявляя к нему все повышающиеся требования – относительно образования новых понятий и отношений между ними, их дифференциации и интеграции, выразительности и точности номинации и т.д.

3. Эффективность информационных процессов в социальном аспекте в значительной степени обуславливается эффективностью

использования лингвистических средств выражения как в рамках отдельных социолектов, так и на уровне, характеризующемся интеграцией и интерференцией специальных языков.

4. В результате воздействия информационных процессов на общество и производство усиливается тенденция к смене узкопрофессиональных жаргонов междисциплинарными языками, что сопровождается в плане лингвистической семантики языковых знаков явлениями расширения значений, уточнением соответствующих понятий, взаимобогащением средств выражения.

5. С приобретением межнационального и международного характера информационные каналы стали вырабатывать и использовать "языки фирм" – интернационализированные языки документации межнациональных корпораций, своего рода "наднациональные языки" деловых кругов. Характерной особенностью таких языков являются унифицированные требования к разрешенным структурам, ограничениям на словарные единицы и значения, в которых они могут использоваться и т.п.

6. Многообразие изменений в функционировании языка в информационных потоках требует специального изучения с целью повышения эффективности научных коммуникаций.

Л.И.СОБОЛЕВА (МИНСК)

ПСИХОЛИНГВИСТИЧЕСКИЙ АНАЛИЗ ЛЕКСИЧЕСКОЙ СЕМАНТИКИ СЕНСОРНЫХ ГЛАГОЛОВ

Актуальной задачей современного языкознания является изучение системных отношений в лексической семантике. Наиболее достоверные результаты достигаются при комплексном экспериментальном исследовании, объединяющем не только разные методики в пределах одного метода, но и различные методы исследования с совокупностью их частных методик. Сочетание психолингвистического метода с методом компонентного анализа позволяет избежать субъективизма в выделении сем и получить статистическую базу для объективного определения семантической структуры слов и лексических подсистем.

Предлагаемый нами комплексный анализ лексической семантики включает:

1. Денотативный эксперимент, в котором предъявляются изменяющиеся по каждому из признаков (физических характеристик) денотаты исследуемой лексики. Изменение номинации при изменении признака позволяет вводить его в качестве семантического компонента в структуру лексического значения. В процессе предъявления денотатов носителям языка изучается денотативный прагматический аспект значения слова.

2. Направленный ассоциативный эксперимент, где стимулы и реакции входят в одну лексико-семантическую подсистему. В результате эксперимента устанавливается не только семантическая структура исследуемого слова, но и степень семантической связанности слов данной подсистемы. В результате статистического анализа реакций и построения графов выделяются различные виды общностей в семантической подсистеме (семантические группы и семантические блоки), различающиеся по характеру связи между их элементами, и типы семантических компонентов (альтернативные и градиционные).

3. Свободный ассоциативный эксперимент определяет внешние выходы семантической подсистемы на другие семантические подсистемы и место данной подсистемы в семантическом пространстве в целом.

Проведенное исследование глаголов с общим компонентом значения "шуметь" и глаголов с общим компонентом значения "светить" в русском и белорусском языках (получено 152 000 ответов информантов) показало, что при денотативном прагматическом анализе в сознании носителей языка конкретизируется не только денотативный, но и сигнификативный аспект значения, что даже глаголы шума, почти не дифференцированные в обиходной речи носителей языка, образуют достаточно строго структурированную семантическую подсистему. В каждой семантической группе и блоке есть соответственно ядерные и опорные слова, через которые и устанавливаются связи между блоками и группами. Данные слова обладают универсальной для блока или группы компонентной структурой и наибольшей частотностью. Они являются "нейтральными" заменителями лексем своей группировки в речи. В этой связи интересным представляется измерение различных степеней коннотации сенсорных лексем.

Общезвестный тезис о несводимости значения слова к простой сумме составляющих его компонентов наглядно подтверждается семантикой глаголов шума. Каждый элемент подсистем имеет семантический компонент "источник шума", обладающий ситуативно-смысловым характером.

Иерархическая компонентная структура ядерных слов включает родовые компоненты, которые являются универсальными не только для данной подсистемы, но и для смежных с ней подсистем, в данном случае, для подсистемы глаголов звучания.

Названные методики являются базой проведения сопоставительного анализа идентичных лексико-семантических подсистем в одном языке. Два вида сопоставительного анализа позволяют определить универсальные родовые семантические компоненты и топологию лексем в семантическом пространстве определенной подсистемы.

Созданная схема лексических зависимостей и шкала компонентов могут быть использованы при составлении тезаурусов и при построении специальных логических сетей для автоматического анализа текста и машинного перевода.

Г.Т.ХУЖУНИ (ТБИЛИСИ)

НЕОГРАММАТИЗМ В РОССИИ: ОСНОВНЫЕ ЧЕРТЫ И ОСОБЕННОСТИ

1. Традиционно термин "неограмматизм" использовался в лингвистической литературе для обозначения концепции, созданной на рубеже 70-х - 80-х годов прошлого века группой "младограмматиков" (*Jünggrammatiker*) - немецких ученых, связанных с Лейпцигским университетом. Впоследствии термины "младограмматизм" и "неограмматизм" стали употребляться настолько широко, что возникла необходимость их уточнения.

2. В связи с этим в ряде историко-лингвистических исследований была предпринята попытка разграничить понятия "младограмматизм" и "неограмматизм". Однако, помимо целого ряда трудностей (многолетняя традиция их синонимического употребления; наличие во многих языках только одного из названных терминов и т.д.), четкой дифференциации между ними препятствует и отсутствие един-

ства в самом принципе деления: младограмматизм либо включается в неограмматизм в качестве одного из его ответвлений, либо рассматривается как течение, ему предшествующее, и тем самым вообще выводится за пределы неограмматизма.

3. В последней трети прошлого-начале нынешнего столетия в русской науке о языке были как лингвисты, оставшиеся по существу чуждыми неограмматическому течению (например, последователи А.А.Потебни), так и те, кого можно назвать "русскими младограмматиками" в собственном смысле слова (ученые, прошедшие школу немецкого младограмматизма и разделявшие его установки). Однако особый интерес с историко-лингвистической точки зрения представляет отношение к неограмматизму (взр. младограмматизму) тех школ русского языкознания, которые были связаны с именами Ф.Ф.Фортунатова и И.А.Бодуэна де Куртенэ.

4. Своеобразие и оригинальность фортунатовской школы как в области описательного, так и в сфере исторического языкознания убедительно свидетельствуют о неправомерности ее отнесения к "русскому младограмматизму" в собственном смысле слова. Однако они не препятствуют рассмотрению Московской и Лейпцигской школ (при строгом учете специфики каждой из них) в рамках более широкого направления, условно именуемого "неограмматизмом".

5. Причисление к неограмматизму ученых Казанской лингвистической школы, несмотря на высказывания ряда ее представителей, вызывает серьезные сомнения, т.к. в ряде существенных моментов их воззрения принципиально отличались от концепций Московской и Лейпцигской школ (отношение к звуковым законам, соотношение фонетических и морфологических факторов развития языка и др.). Петербургская же школа русского языкознания, также связанная с именем И.А.Бодуэна де Куртенэ, относилась к неограмматизму скептически с первых лет своего существования.

ТИПОЛОГИЧЕСКИЕ ОСОБЕННОСТИ НЕКОТОРЫХ ОСНОВНЫХ ПАДЕЖЕЙ ЭРГАТИВНОЙ СИСТЕМЫ В ИХ СРАВНЕНИИ С ПАДЕЖАМИ НОМИНАТИВНОЙ (на примере лезгинского и русского языков)

Одним из факторов, тормозящих успешную разработку проблем общей теории эргативности в русле континентально-типологических исследований, является заметное воздействие на нее со стороны терминологического аппарата, выработанного грамматической традицией изучения языков номинативного строя, в основном - индоевропейских. Так, остается все еще неопределенной тенденция исторически выводить эргативную конструкцию предложения из пассивных построений, важнейшей причиной чему послужила, как известно, идентификация абсолютного и номинативного падежей.

Между тем, в современной лингвистике завоевало широкое признание положение о том, что абсолютный и эргативный падежи по их субъектно-объектным функциям нельзя отождествлять с номинативом и аккузативом (Г.Шухардт, И.И.Меданинов, Г.А.Климов, Ст.Андерссон, Б.Комри, Р.Диксон и др.). Субъектная и объектная функция как в абсолютиве, так и в эргативе синкретично слиты (Г.В.Церетели, Н.Ф.Яковлев, Г.В.Рогова, Г.В.Топурия). Даже в таких существенно отклоняющихся от эталона эргативности в сторону номинативизации языках, как, например, лезгинский, эргатив в отдельных случаях несет, наряду с субъектной, функцию инструментального дополнения. Ср.: За перем гъили цвана. "Я рубашку рукой (вручную) сшила". Подобное явление гораздо чаще встречается в даргинском, аварском и других дагестанских языках.

Говоря об основных падежах эргативной и номинативной системы, нельзя обойти стороной вопроса о родительном и дательном падежах. Эти падежи, являясь по сути транспозицией номинатива и аккузатива, оказываются не характерными для эргативной системы. То есть, если в языке нет именительного и винительного, то нельзя говорить о дательном и родительном падежах.

Это подтверждается тем, что функция род. и дат. падежей в тех эргативных языках, где они имеются, значительно сужены. Так, в лезгинском языке у родительного падежа отсутствует объектная функция, а у дательного - субъектная.

О МОДАЛЬНЫХ КАТЕГОРИЯХ В ГРУЗИНСКОМ ЯЗЫКЕ

1. В грузинском языке выделяют глагольные формы, выражающие модальные значения возможности (потенциалиса), "кажимости", непроизвольности и "настроения". Эти значения, в основном, передаются непереходными глаголами страдательного залога, а иногда и переходными формами в сочетании с вопросительным местоимением za "что".

2. Глаголы с модальными значениями отличаются от других форм глагола некоторыми структурными признаками:

а) глаголы с модальными значениями не имеют полной парадигмы спряжения; у них, в основном, есть формы первой серии, редко - второй и третьей серий;

б) релятивные глаголы инверсивны по конструкции;

в) "обычные" формы страдательного залога являются абсолютными и релятивными, соответственно - двухвалентными и трехвалентными; в отличие от них, глаголы с модальными значениями - одновалентны и двухвалентны;

г) глаголы с модальными значениями, как правило, не могут выражать временного значения; они, в основном, передают действие, которое вообще свойственно либо предмету действия (потенциалис), либо реальному субъекту (непроизвольность, "кажимость", "настроение");

д) формы первой серии с модальными значениями выражают ирреальное, воображаемое действие, в отличие от "обыкновенных" глагольных форм, которые передают факт реально происходящего действия.

3. По вышеперечисленным признакам определяется семантическая категория модальности в грузинском языке.

ՎՖ 04617 Պատվեր 459 Տպաքանակ 300

Հանձնված է արտադրության 28.05.1984 թ.

Ստորագրված է տպագրության 25.05.1984 թ.

Տպագր. 4,25 մամուլ, պայմ. 3,95

մամուլ, հրատ. 3,75 մամուլ, թուղթ նո.1 60X84 ¹/₁₆

հրատ. նո.6188 գինը 60 կոպ.

Հայկական ՍՍՀ ԳԱ հրատարակչության

էջմիսնի տպարան

A $\frac{\bar{11}}{73292}$